

શ્રી તપગચ્છના અધિષ્ઠાયક દેવ-
શ્રી માણિભદ્ર ચરિત્ર

લખી તૈયાર કરનાર

પ્રસિદ્ધ વક્તા

મુનિ મહારાજશ્રી ચારિત્રવિજયજી મહારાજ.

શ્રી માંગરોળ તપગચ્છ એકાદશી આર્થિક મદદથી

છપાવી પ્રસિદ્ધ કરનાર:-

સમયધર્મ કાર્યાલય

સોનગઢ (કાઠીસાવાડ).

સં. ૧૯૬૮]-

પ્રથમ આવૃત્તિ

-[સને ૧૯૪૨

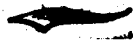
શ્રી. ૧૯૬૮-૮-૧૯

મુદ્રક:—શ્રી. જાગરણ'દ અહેવારદાસ
શ્રી અહાદુરસિંહજી પ્રીન્ડીંગ પ્રેસ—પાલીતાણા.

આદિ નિવેદન

તપમઝમાં માણિભદ્રના નામથી કોઈક જ અપરિચિત હશે. કેમકે માણિભદ્ર એ તપમઝના અધિષ્ઠાયક દેવ છે. જુદા જુદા મઝોના પ્રજાંમવચ્ચાર જુદા જુદા દેવો અધિષ્ઠાયક તરીકે નિર્મિત થયા છે. તપમઝના અધિષ્ઠાયક માણિભદ્ર, ખરતરમઝના અધિષ્ઠાયક મનસિરવ, અંચળમઝના અધિષ્ઠાયક મહાકાળી એમ દરેક મઝોના અધિષ્ઠાયક દેવો છે.

જ્યાં જ્યાં તપગચ્છના ઉપાશ્રય જૂના વખતના છે ત્યાં ત્યાં દરેક ડેકાણે થણા ભાગે ઉપાશ્રયમાં માણિભદ્રની સ્થાપના હોય છે. આ રીતિ જળવી રાખતા માટે આપણા તપગચ્છના યતિઓનો ઉપકાર માનવામાં આવે છે. યતિઓએ લાંબાકાળ સુધી જાહોજલાલી ભોગવી રાજ્ય મહારાજાઓને વશ કર્યા, ગામ ગ્રામ મેળવ્યા, અને સંઘને પણ કુશળતામાં રાખી સંઘનો અબ્યુદય કર્યો. એ બધી પ્રતાપ તપગચ્છના મહાન્ અધિષ્ઠાયકદેવ માણિભદ્રનો છે. આજે પણ માણિભદ્રજીની માન્યતાઓ ચાલે છે અને તે માન્યતાઓ ફળીભૂત પણ થાય છે. જ્યાંસુધી યતિઓનો ઉપાશ્રયોમાં વાસ હતો ત્યાંસુધી માણિભદ્રની પૂજા, સેવા ભક્તિ સારા પ્રમાણમાં થતી હતી. હજુ ભક્તિવત્સલ શ્રાવકો પણ એમની સેવા પૂજા કરી રહ્યા છે. પરંતુ દીલગીરી સાથે લખવું પડે છે કે આધુનિક સાધુ સમુદાયે માણિભદ્રજીનું મહાત્મ ભૂલાવ્યું છે. તેમની ભક્તિમાં મેદરકાર બન્યો છે. તેમના પરિચયથી શ્રાવકોમાં પણ એવા સંસ્કારો પેદા થયા છે. તેથી હાલમાં બધાતા નવા નવા ઉપાશ્રયોમાં માણિભદ્રજીની સ્થાપના બિલકુલ કરવામાં આવતી નથી. એનું પરિણામ એ આવશે કે ભાવિ તપગચ્છાનુયાયિઓ માણિભદ્રજીનું નામ નિશાન પણ ભૂલી જશે. જ્યાં જ્યાં જોઈએ ઉપાશ્રયમાં માણિભદ્રની સ્થાપના હોય તે ઉપાશ્રય તપગચ્છનો છે એ સૂઝ પૂરાતો પણ હવે તો નાશ થવા એક છે.

માણિભદ્રજી જીવનસરિતને બાહર પાસાઓ અમરી વણા ચંપન થયા તીવ્ર ધ્રુવ હતા અને તેમનું લખાણેનું સ્વરૂપ અતિ આકર્ષક મળી આવે તો તેમના જીવન ઉપર કાંઈક પ્રકાશ પાડવામાં આવે એ

ભાવતા સેવતાં લોડા વખત પહેલાં ઉત્તર ગુજરાતના પાઠશુ શહેરના
લંડામંથી એક પુરાણી પ્રત અમેને ઉપલબ્ધ થઈ. તેના ઉપરથી
અમેને આ જીવનચરિત્ર લખ્યું છે. જે આની સાથે બુદ્ધી બુદ્ધી
જે ચાર પ્રતો મળી મઈ હોત તો લખવામાં અમેને વધારે અગવડતા
મળત. અમે માનીએ છીએ કે એક જ પુસ્તક ઉપરથી આ જીવન-
ચરિત્ર લખાયું છે. તેમાં ઘણી ત્રુટીઓ રહી જવા સંભવ છે. તેથી
લખાણ આપના પ્રેમપાત્ર મતિએને અને ખીજા વિદ્વાનોને બલામણ
કરીએ છીએ કે કોઈ ઠેકણેથી માણિલદના જીવનચરિત્રનું લખાણ
મળે તો જરૂર કામેને મોકલી આપના તરતી લેશે કે જેથી ખીજા
આવૃત્તિમાં સુધારો વધારો કરવામાં આવે અને જે પુસ્તક અમેને
મોકલવામાં આવશે તેની નકલ કરી મૂળ પુસ્તક તરતજ પાછું મોકલનાર
ધણીને મોકલી દેવામાં આવશે.

માણિલદની ઉત્પત્તિના સંબંધમાં જે એક જાતની દંતકથા
ચાલી રહી છે તે આ જીવનચરિત્રના લખાણ ઉપરથી સાચી સાખીત
થતી નથી.

દંતકથા એવી ચાલે છે કે ખીજા ગમ્મના આચાર્ય તપગમ્મના
પોતાના અધિકાર્યક દેવદારા ઉપસર્ગ શરૂ કર્યા. તેથી લણા તપગમ્મના
આવકોનાં મરણ થવા માંડ્યાં. આ ઉપરથી તપગમ્મના આચાર્ય મહારા-
જન મુજ આસેસમાં પડ્યા છે, તે વખતે એક વૃદ્ધ માણિલદ શેઠ
આવ્યા છે. આચાર્ય મહારાજને આસેસમાં બેઠેલા જોઈ પોતે કારણ
પૂછે છે. આચાર્ય મહારાજ તેનું કારણ કહે છે. ત્યારે શેઠ કહે છે કે
મહારાજ ! આનો ઉપાય ન થઈ શકે ? એના ઉત્તરમાં સાચી શરૂ

કહે છે કે જોના ઉપાય તમારા હાથમાં છે. શેઠ કહે છે કે મારા હાથમાં હોય તો ફરમાવો. ગુરૂ મહારાજ માણિભદ્ર શેઠને કહે છે કે શેઠ તમારું આયુષ્ય કહે ત્રણ દિવસનું છે એ આયુષ્ય પૂર્ણ થયે તમારું જીવન તો અવશ્ય છે જ પણ જો તમે સંસાર બંધકારનો ત્યાગ કરી, અઠમનું તપ કરી મારી પાસે ઉપાશ્રયમાં અનસન કરો. અને હું તમોને પ્રભુ ધર્મધ્યાનમાં અંતરધ્યાન બનાવું તો શુભ ધ્યાન-પૂર્વક તમો મરીને દેવગતિમાં જાઓ અને તે પછી આ ઉપસર્ગ તમે દેવ થઈને ટાળો. શેઠ કહે છે કે ગુરૂરાજ એક તો મારું કલ્યાણ થતું હોય અને મારા હાથે સંધનું લલું થતું હોય તો હું તેમ કરવા તૈયાર છું. આ પછી માણિભદ્ર શેઠ અનશન કર્યું છે અને તે ત્રીજે દિવસે મરીને દેવ થયા છે. અવધિજ્ઞાનથી જોઈ તરત જ ગુરૂ પાસે હાજર થયા છે. ગુરૂની આજ્ઞાથી પરમગ્ધના દેવને હાંફી ચડે છે. અને તપગ્ધને નિરૂપદ્રવ બનાવેલ છે. તે પછી ગુરૂ મહારાજે માણિભદ્ર દેવને તપગ્ધના અધિષ્ઠાયક દેવ તરીકે સ્થાપ્યા છે. આવી દંતકથા ચાલે છે. પરંતુ આ જીવનચરિત્રમાં તો લોકાગમ્યના આચાર્ય ધોળા-ભેરવ અને કાળાભેરવની આરાધના કરી તપગ્ધના આચાર્ય શ્રી હેમ-વિમળસૂરીના શિષ્યોને મારી નાખવા એવી ભેરવોને આજ્ઞા કરેલ તેથી આત્રામાં ધણા શિષ્યો મરી ગયા. તે પછી ગુરૂ મહારાજે શાસનદેવીની આરાધના કરી છે. શાસ્ત્રદેવીએ પ્રત્યક્ષ થઈ કહ્યું છે કે તમો ગુજરાત તરફ જાઓ ત્યાં પાલનપુર નજીકમાં આ ઉપદ્રવને શાંત કરનાર તમોને મળી રહેશે. ગુરૂએ તરત જ ગુજરાત તરફ વિહાર કર્યો છે. અહીં ઉજ્જૈણી નગરીના નગરશેઠ અન્નજળનો ત્યાગ કરી પગપાળા ચાલી સિદ્ધગિરિની યાત્રાની પ્રતિજ્ઞા લઈ ચાલી નીકળેલ છે. તેને પાલનપુર

નજીકની ઝાડીમાં ચોરોએ મારી નાખેલ છે તે મરીને માણિભદ્ર દેવ થએલ છે. ગુરૂ તે સ્થળમાં આવ્યા છે. તે દેવ ત્યાં પ્રત્યક્ષ થએલ છે અને ઉપદ્રવ જ્ઞાત કરેલ છે. એ માણિભદ્ર દેવના શરીરના ત્રણ કટકા ચોરોએ કરી નાખેલ. તેના મસ્તકનો ભાગ ઉજ્જયણીની ક્ષિપ્રા નદી પાસે માણિભદ્રનું સ્થાન થયું. તે ત્યાં પૂજાય છે. ધડ આગડોલ ગામમાં પૂજાય છે. અને પગની પેંડીઓ પાલનપુર પાસે મગર-વાડમાં પૂજાય છે. તે પછી તે તપગચ્છના અધિષ્ઠાયક થયા છે. અને જ્યાં તપગચ્છનો ઉપાશ્રય હોય ત્યાં તેની સ્થાપના હોવી જ જોઈએ એ પદ્ધતિ શરૂ થઈ. આવી હકીકત આ જીવનચરિત્રમાં આવે છે. દંતકથા કરતાં આ વાત પુસ્તક ઉપરથી લખાયેલી હોવાથી અત્યંત મૂલ્યવાન એ સ્વાભાવિક છે. છતાં અમો વાંચનારાઓને સંપ્રેમ વિનંતી છે કે આના કરતાં વિશેષ અથવા ફેરફાર કોઈના ધ્યાનમાં હોય તો જરૂર અમને લખવું. જેથી અમો ખીજી આવૃત્તિમાં સુધારો વધારો કરી શકીએ અને હકીકત પૂરી પાડનારાઓનો ઉપકાર માની શકીએ.

લી. મુનિ ચારિત્રવિજયજી.

ઉપકાર

આ ચરિત્ર તૈયાર કરી આપનાર પ્રસિદ્ધ વક્તા મુનિ મહારાજ શ્રી ચારિત્રવિજયજી મહારાજનો ઉપકાર માનીએ છીએ. તેમજ આ પુસ્તક છાપવા માટે આર્થિક મદદ કરનાર શ્રી માંજરેજી તપગચ્છ સંઘનો ઉપકાર માનવામાં આવે છે. વળી આ ચરિત્રની છાપણી કરેલ તપાસવામાં સારી મદદ આપનાર કચ્છના કવિ શ્રી દુલેરાય એલ. કોરાણીનો પણ ઉપકાર માનવામાં આવે છે.

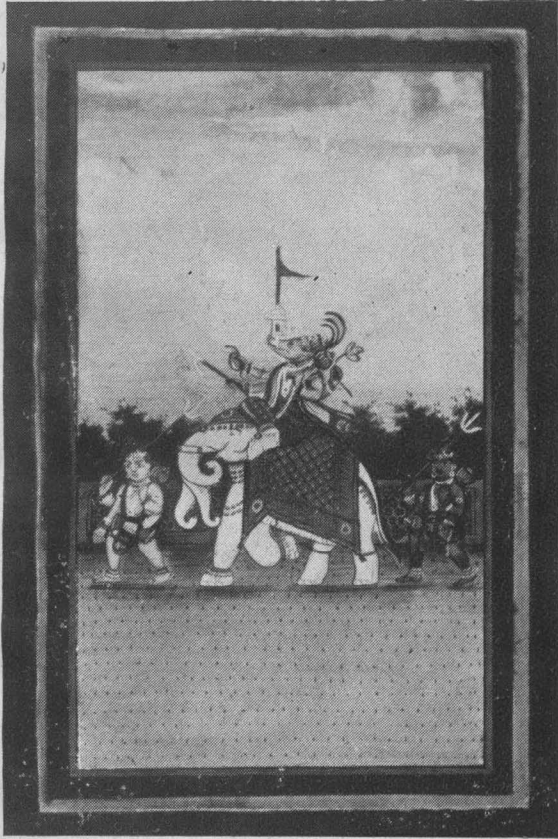
લી. સમયધર્મ કાર્યાલય.

અનુક્રમણિકા

નં.	વિષય	પૃષ્ઠ
૧	માલવભૂમિ.	૧
૨	ધરિવર્તન.	૮
૩	માતાનું હેતુ અથવા સતીનો સત્યાગ્રહ.	૧૪
૪	શુભાગમન.	૨૧
૫	ધટરફોટ.	૨૭
૬	કસોટી.	૩૭
૭	પ્રતિબોધ.	૪૩
૮	આઆમાં આતુર્ભાસ.	૫૦
૯	મંત્ર સાધના.	૫૭
૧૦	આત્મ બલિદાન.	૮૦
૧૧	પૂજન વિધિ... ..	૮૨
૧૨	શ્રી માણિભદ્રજીનો જંદ.	૮૪
૧૩	કળશ.	૯૨
૧૪	ગરબો.	૯૩
૧૫	માણિભદ્ર યક્ષકી સ્તુતિ.	૯૭
૧૬	દોહા.	૧૦૫
૧૭	આરતી.	૧૧૩

શ્રી માણિભદ્ર વીર

ખી. પી. પ્રેસ—પાલીતાણા.

Shree Sudharmaswami Gyanbhandar-Umar, Surat

www.umaragyanbhandar.com

વીર માણિભદ્ર

પ્રકરણ પહેલું

માલવભૂમિ.

માલવ ભૂમિની મહત્તા ભારતવર્ષના ઇતિહાસમાં સુવર્ણાક્ષરે અંકિત છે. માલવભૂમિ એ ભારતની ભૂત-કાલીન ભવ્યતાના કીર્તિકળશ સમાન છે. વિદ્યા અને કળાની ઉપાસનાથી પરમ પ્રખ્યાતિને પામેલા, તેમ જ એક વખત સમસ્ત ભારતવર્ષના આકર્ષણરૂપ બનેલા, રાજા લોજ એ જ માલવભૂમિના અમૃતમય અંકમાં ઉછર્યા હતા. લોજ

રાજાના અસીમ ઔદાર્ય અને પ્રખર વિદ્યાપ્રેમને પરિણામે જ માલવભૂમિ દેશવિદેશના શારદા-મંદિર સમાન બની હતી.

પંડિત પ્રવર કાલિદાસ જેવા વિનોદી અને વિદ્યાચતુર વિદ્વાનો એ જ ભાગ્યશાળી ભૂમિના ખોળામાં ખેલી ગયા છે.

અકબર-ખીરખલની માફક એકાકાર બની ગએલા અને અનેક ચાતુર્યકથાઓના કેન્દ્ર બનેલા ભોજ-કાલિદાસ સમાનરત્નોને પોતાના હેતાળ હૈયામાં આશરો આપનાર માલવભૂમિની મહત્તા ઓછી કેમ અંકાય !

દેવી સરસ્વતીના પરમ સેવક અને ઉપાસક હોવા ઉપરાંત પ્રણયપંથની પરિસીમાએ પહોંચી જનાર મહા પ્રતાપી રાજા મુંજ પણ એ જ ભદ્રભૂમિના એક અમૂલ્ય રત્ન હતા.

જેના પવિત્ર નામનો સંવત્સર ચલાવીને ભારતભૂમિએ જેતું પુનિત સ્મરણ પોતાના હૃદયમાં સદાને માટે કાયમ માટે કોતરી રાખ્યું છે, એવા મહાપરાક્રમી અને પરદુઃખ-ભંજન રાજા વીર વિક્રમાદિત્ય પણ એ જ માલવદેશના એક અદ્વિતીય નરવીર હતા.

આવા આવા અનેક પુરુષપુંગવો પોતાનો ઉન્નત કીર્તિધ્વજ જે ભૂમિ પર ફરકાવી ગયા છે, એ રત્નગણાં માલવભૂમિને હજારો ધન્યવાદ હો !

માલવ દેશમાં ઉજ્જયિની નગરી એ સુવર્ણમુદ્રામાં એક સુંદર રત્નસમાન શેલે છે. એ નગરીના અમર નામની સાથે અનેક નરવીરોની ઉજ્જવળ ઇતિહાસગાથાઓ ગુંથાયલી છે. એના નામની સાથે જ જોડાયેલ ક્ષિપ્રા નદી, ગંધર્વી સ્મશાન, અને અનેક પ્રકારની મંત્રસાધનાઓની દિલ ધડકાવનારી હૃદયલેદક કથાઓ આજ પણ આપણા અંતરના તારને ઝણઝણાવી રહે છે. કંઈ કંઈ કાપાલિકોના ધામસમુ' ઉજ્જયિની નગરીનું એ ગંધર્વી સ્મશાન ભારત-ભરમાં એક અને અજોડ છે.

આમ યુગયુગની યશધ્વજ ફરકાવતી ઉજ્જયિની નગરી આજ પણ અનેકાનેક ચિત્રવિચિત્ર સંસ્મરણોના સ્તૂપ સમી ઉન્નત મસ્તકે ઊભી છે.

આપણે જે સમયની વાત આલેખી રહ્યા છીએ, તે સમયે ઉજ્જયિની નગરી ચોરાશી ચોટાં અને બાવન બળરોથી ધમધમી રહી હતી. કેસર, કસ્તુરી, કરિયાણા આદિ વિધવિધ પ્રકારની વસ્તુઓથી બળરો ભરપૂર ભરેલી જોવામાં આવતી હતી. આબુબાબુના અનેક ગામોના લોકો દરરોજ હબરોની સંખ્યામાં ઉજ્જયિનીની બળરોમાંથી માલ ખરીદવાને આવતા. તેમજ મોટા મોટા નવલખી વણુઝારા પોતાની લાખો પોઠો સહિત નાના પ્રકારની વ્યાપારની વસ્તુઓ સાથે ઉજ્જયિનીની વારંવાર મુલાકાત લેતા.

હુન્નર, ઉદ્યોગ, ચિત્રકામ, શિલ્પ, સ્થાપત્ય આદિ કલાઓના કલાધરોની કદરદાની તેમની યોગ્યતાના પ્રમાણમાં બરાબર થતી હોવાથી, એવી અનેકવિધ કળાઓ ત્યાં વિકાસની પરાકાષ્ઠાએ પહોંચી હતી.

શહેરની અંદરનાં મકાનો તેમજ ચૌટાંઓની રચના અને બાંધણી સપ્રમાણ હોવાથી તેમની રમણીયતામાં આર વધારો થતો હતો. નગરની બહારના ભાગમાં બુદ્ધીબુદ્ધી જાતનાં કૂલોની કૂલવાડીઓ, તેમજ કૂલકળાદિના બાગ બગીચાઓ, ઉત્તમ માળીઓની દેખરેખ નીચે ઉછરતા હોવાથી, ઉજ્જયિનીનું કુદરતી સૌન્દર્ય અનેકગણું ખીલી ઊઠ્યું હતું. ચંપો, ચંપેલી, મોગરો, માલતી, જાંબ, જાંબ આદિ સુગંધી પુષ્પોના સુવાસને પવનની લહરિઓ ક્ષિપ્રા-નદીના સુંદર તટ પર પ્રસારી દેતી હોવાથી ઉજ્જયિની નગરીના શોખીન જવાનો સંઘ્યા સમયે એ સ્થાન પર સહેલ માટે નીકળી પડતા. એ વખતે ત્યાંનો દેખાવ એક મોટા મેળા જેવો બની રહેતો. આવી ઉજ્જયિનીનગરી એ અરસામાં ભારતવર્ષના મસ્તકમણિ સમાન હતી.

તમામ પ્રજા કર્તવ્યપરાયણ તેમજ ધર્મનિષ્ઠ હોવાથી સુખ સંપત્તિની ત્યાં છોળો ઊછળતી. પરસ્પરના સુંદર સહ-કારથી ઉજ્જયિનીની પ્રજા એકબીજા પ્રત્યેની પોતાની ફરજો સુંદર રીતે બજાવી રહી હતી.

ધનાઢયવર્ગ ધર્મપ્રેમી તેમ જ અન્ય વર્ગ પ્રત્યે સદ્-
ભાવ ધરાવનાર હોવાથી એમનું આંતરિક જીવન સુખ
અને શાન્તિથી વ્યાપ્ત હતું. શ્રમજીવી વર્ગ પણ શ્રીમં-
તોના સંપૂર્ણ પ્રેમભાવથી સદા ઉત્સાહિત રહેતો. એ ઉત્સા-
હમાંથી જ અનેકવિધ અવનવી કળાઓ જન્મ પામતી અને
વિકસતી. શ્રીમંતોની એક માત્ર અમીદષ્ટિ જ શ્રમજીવીઓના
જીવનને સુખ અને સંતોષથી ભરીદેવાને બસ છે, એનું
જીવંત દષ્ટાંત આથી મળી રહેતું.

ભરત, ગૂંથણ, કાંતણ, વણાટ આદિ અનેક કારીગ-
રીઓ ત્યાં ધમધોકાર ચાલી રહેલી હોવાથી, દેશ પરદેશના
અનેક બાણકારો અને શ્રમજીવીઓ ઉજ્જયિનીમાં આવીને
વસવાટ કરવા લાગ્યા હતા.

ધર્મપ્રાણુસમાં દેવદેરાસરો, મઠમંદિરો તથા આશ્રમ-
ઉપાશ્રયોમાં આજ્યાનવ્યાજ્યાન તેમ જ પૂજન સ્તવન આદિ
અનેક પ્રકારની ધાર્મિક પ્રવૃત્તિઓ ચાલી રહેલી હોવાથી
ભક્તિમાન ભાવિકવર્ગ સદા ધર્મધ્યાનમાં પ્રવૃત્ત રહેતો.

કોઈપણ શહેર, નગર, કે દેશને ઉન્નતિના પથ પર
ચઢાવનાર, ધર્મ એ જ એક પવિત્ર સાધન છે. ધર્મ એ
માનવપ્રાણીની રજેરગમાં વહેતું એક અમોઘું પ્રાણુતત્ત્વ છે.
આ ધર્મભાવના જ માનવપ્રાણીને પશુની કોટિથી જુદો પાડે છે.

ધર્મભાવના પ્રત્યે માણસ એક યા બીજી રીતે પણ અવશ્ય આકર્ષાય છે. કારણ એ છે કે ધર્મ એ જીવના સ્વભાવની અંદર જડાએલી વસ્તુ છે. જેઓ ધર્મના નામે ભડકે છે, તેઓ પણ જાણે અજાણે કોઈને કોઈ વસ્તુને ધર્મ જેટલી જ મહત્તાથી સ્વીકારી રહ્યા હોય છે. માનવ-પ્રાણીનો સ્વભાવ જ એવો ઘડાયેલો છે, કે તે કોઈપણ રીતે ધર્મ વિના ચલાવી શકતો નથી. પછી તે એક યા અન્ય સ્વરૂપમાં.

ધર્મપ્રેમ અને કર્તાવ્યપરાયણતા એ ઉજ્જયિનીની પ્રજાનો આદર્શ હતો. અને એથી એ પ્રજાનો આત્મા જાણે અજાણે દિનપ્રતિદિન વિકાસને પાંથે પ્રયાણ કરી રહ્યો હતો.

ઉજ્જયિની નગરી એ જૈનધર્મના પણ પરમ ધામ સમાન હતી. ઉજ્જયિનીની શોભારૂપ અનેક જૈન શેઠ શાહુકારોનો ત્યાં ઘણા પુરાતનકાળથી વસવાટ હતો. એમાં ધર્માવતાર સમા માણેકશાહ શ્રેષ્ઠી ઉજ્જયિની નગરીના નગરશેઠ હતા. માણેકશાહ શેઠ ભક્તિના ભંડાર અને ધર્મ પ્રત્યે અપાર મમતા ધરાવનાર હતા. ધર્મભાવનાનો પાઠ એમની માતા કસ્તુરબાએ એમને ગળથુથીમાં જ આપ્યો હતો. એમની માતા કસ્તુરબાની સુવાસ ખરેખર કસ્તુરીની માફક ચારે તરફ ફેલાએલી હતી. એમના પતિનાં અવસાન પછી

એમણે પોતાનું સમસ્ત જીવન ધર્મધ્યાનમાં અને ત્યાગ-
વૈરાગ્યમાં જ વીતાવ્યું હતું. આની પ્રખળ અસર અનાયાસે
માણેકશાહ શેઠમાં ઊતરી આવી હતી. માણેકશાહ એમની
માતાના એકના એક સંતાન હોવાથી તે અત્યંત લાડ-
કોડમાં ઉછરેલા હતા. આમ છતાં પણ તે માતાની આજ્ઞાનું
કદી પણ ઉલ્લંઘન કરે એવા ન હતા માતાની આજ્ઞા એમને
મન દેવઆજ્ઞા હતી. માતાનાં સુખદુઃખ એજ એમનાં
સુખદુઃખ. હતાં માતાના હૃદયને કદી પણ એક તલ માત્ર
ફલાવવાને એ તૈયાર ન હતા. આ માતાપુત્રનો પ્રેમ સમસ્ત
ઉજ્જયિનીના આદર્શરૂપ હતો.

માણેકશાહ શેઠ અઢળક વડીલોપાજિત મિલકતના
માલિક હતા. એટલું જ નહિ પરંતુ તે પોતે પણ વ્યાપારી
કુનેહના પૂરેપૂરા જાણકાર હોવાથી પોતાના ધંધામાં દિવસે
દિવસે કાવતા જતા હતા. એમની વ્યાપારી કુનેહનો પાયો
સત્ય પર ચણાયેલો હોવાથી એમના ઘરની અંદર પણ
સત્યુગનો જ વાસો હતો.

પ્રકરણ બીજું

પરિવર્તન

ઉજ્જયિની નગરીના બરાબર મધ્યભાગમાં આવેલું જૈન લોંકામઝ્છ ઉપાશ્રયનું એક વિસ્તીર્ણ મકાન શહેરની શોભામાં સુંદર વધારો કરી રહ્યું હતું. આરોગ્યશાસ્ત્રના નિયમ અનુસાર જૈન જનતાના દરેક ઉપાશ્રયમાં પવન અને પ્રકાશની વિપુલતા પ્રથમ દૃષ્ટિએ જ દૃષ્ટિગોચર થાય છે એટલું જ નહિ પરંતુ એ સ્થાનની સ્વચ્છતા અને સુઘડતા પણ દરેક વ્યક્તિને અવશ્ય આકર્ષી રહે છે. એમાં પણ આ તો માલવભૂમિનાં નાક સમી ઉજ્જયિની નગરીનો ઉપાશ્રય એટલે એમાં પૂછવું જ શું !

આજે વહેલી પ્રભાતથી જ આ ઉપાશ્રયનાં મકાન પ્રત્યે ઉજ્જયિનીવાસીઓએ મીટ માંડી હતી. સમુદ્રની ભરતી પેઠે માનવમેદિનીનો ધસારો પળે પળે વધતો જતો હતો. જોતજોતામાં જ આ આખું મકાન જૈન અને જૈનેતર-વર્ગથી ભરચક ભરાઈ ગયું.

આ જૈન ઉપાશ્રય આજે ઉજ્જયિનીવાસીઓનું લક્ષ્ય-ખિન્દુ બન્યું હતું. તેનું કારણ એ હતું, કે આજે લોકાગચ્છના આચાર્ય પદ્મનાભસૂરિનું ત્યાં જાહેર વ્યાખ્યાન હતું. આચાર્ય શ્રી હમણાં થોડા દિવસ થયાં જ ઉજ્જયિનીમાં પધાર્યા હતા. આ અલ્પસમયમાં જ એમણે પોતાની વાક-છટાથી ઉજ્જયિનીવાસીઓને મુગ્ધ કરી દીધા હતા. આજે પણ એમના ધર્મોપદેશનું શ્રવણ કરવા માટે લોકસમુદાય પ્રભાતથી જ કીડીઓની માફક ઉભરાઈ રહ્યો હતો.

દરેક જૈનઉપાશ્રય સવારે અને બપોરે અનાયાસે એક વ્યાખ્યાન મંદિરમાં ફેરવાઈ જાય છે. વ્યાખ્યાનના સમયની આ પસંદગીને જરા ઝીણી નજરે નિહાળતાં એમાં પણ કહાપણના દરિયાવ જેવા જૈનોની સુંદર કરકસરનાં દર્શન થાય છે. પ્રાતઃકાળનો જે વખત ઘણા લોકો સવારની મીઠી લાગતી જાંઘમાં ગાળી નાંખે છે, અને બપોરનો જે સમય કેટલાક લોકો લામકુક્ષિના આરામમાં વીતાવી દે છે, એ અ-

મૂલ્ય સમયનો ઉપયોગ ચતુર જૈન જનતા ધર્મધ્યાનમાં અને ઘર્મોપદેશનાં શ્રવણમાં કરે છે. આ રીતે એને સમયની સુંદર કરકસર નહિ તો ખીણું શું કહેવું ?

લોકાગચ્છના આચાર્ય શ્રી પદ્મનાભ સૂરિનો મીઠો કંઠ આજે વહેલી સવારથી જ અહીં ગર્જવા લાગ્યો હતો.

વકતૃત્વ કળા એ તો જાણે જૈન ધર્મશુરુઓના ઘરની મૂડી જ ગણાય. એ મૂડીનો વારસો સાધુસમાજમાં અતિ પ્રાચીનકાળથી ઉત્તરોત્તર ચાલ્યો આવે છે. આજે પણ કોઈ કોઈ મુનિ મહારાજોમાં વકતૃત્વની એ અનેરી કળા પરાકા-ષ્ઠાએ પહોંચેલી જોવામાં આવે છે. શ્રોતાવર્ગને એક ઘડીએ ખડખડાટ હસાવીને ખીણ જ ઘડીએ રડતા કરી મૂકવાની અજબ શક્તિ આજે પણ જૈન મુનિમહારાજોમાં મોજૂદ છે. હાસ્ય, શોક, ગાંભીર્ય, દુઃખ, દર્દ આદિ વિધવિધ લાગણીઓને સુખમંડળ પર અતિ અદ્ભુત રીતે ઊતારવાની અનોખી કળા આજે પણ કોઈ કોઈ જૈન મુનિઓમાં અસ્તિત્વ ધરાવતી દૃષ્ટિ-ગોચર થાય છે. આવા સમર્થ મહાત્માઓની વાણી શ્રોતા વર્ગના હૃદયપર અજબ અસર કરે છે, અને ટંકોટીણુંવત્ તેમાં કોતરાઈ જાય છે. આવી અનેરી શક્તિ ધરાવનાર મુનિમહારાજોને આજે પણ સમાજ તરફથી “ મહાન વકતા, ”

“ સમર્થ વક્તા ” આદિ માનવંત વિશેષણોથી બિરહાવીને એમની એ શક્તિની યોગ્ય કદર કરવામાં આવે છે.

ધર્માચાર્યોની આ તાકાત ખરેખર અલૌકિક હોય છે. જે કાર્ય તોપોતત્વારેનાં ભીષણ બળથી પાર પડી શકતું નથી, તે કાર્ય ધર્મગુરુઓની વાણીની શક્તિ વડે એક જ વચનમાં પાર પડી શકે છે. આવાં અનેક ઉદાહરણો આજે પણ ઇતિહાસપટ ઉપર સુવર્ણાક્ષરે અંકિત છે.

આચાર્યશ્રી પદ્મનાભસૂરિ પણ આવા એક પ્રથમ પંકિતના વક્તા હતા. ઉજ્જયિની નગરીની જનતા આજે એમની વાણીનો લાભ લેવા માટે ઘેલીતૂર બની હતી. સમસ્ત વ્યાખ્યાન મંદિરમાં તલપૂર જેટલી જગા પણ બાકી રહેલી જણાતી ન હતી. એક તરફ પુરુષો અને બીજી બાજુ સ્ત્રીવર્ગથી આપું મકાન ચિકાર ભરાઈ ગયું હતું. આગલી હરોળમાં રાજ્યના જ્ઞાનપિપાસુ કર્મચારીઓ પણ દષ્ટિગોચર થતા હતા.

આચાર્યશ્રીની ખરાબર સન્મુખે શહેરના નગરશેઠ માણેકશાહ શ્રેષ્ઠીએ પોતાનું સ્થાન લીધું હતું. સૂરિજીની વાકીલોએ માણેકશાહનાં મન પર અજબ બૂરકી છાંટી હતી. શક્તિવંત વાણીપ્રવાહ મહાન મનુષ્યોને પણ પોતાના વેગમાં ખસી જાય છે ત્યાં માણેકશાહ સમાન અતિ સુકોમળ અને ભાવનાવાદી માણસનું શું પૂછવું !

આપણી આ નવલકથાના સમયમાં જૈનોમાં પક્ષભેદનું વાતાવરણ અતિ ઉચ્ચ બન્યું હતું. એક થાપે અને બીજે ઉથાપે એવી સ્થિતિ ચોતરફ ચાલી રહી હતી. તપગચ્છ અને લોકાગચ્છ વચ્ચેની ખેંચતાણ પ્રબળ સ્વરૂપમાં પ્રવર્તમાન હતી. આ કારણથી જ આજે લોકાગચ્છના આચાર્ય પદ્મનાભસૂરિ જિન-વચનની આજ્ઞા લોપીને પોતાના પક્ષને પ્રબળ બનાવવાનો પ્રતિબોધ કરવામાં પોતાની તમામ શક્તિ વાપરી રહ્યા હતા.

માણેક શાહ શેઠ મહા ધર્મપ્રેમી હતા. એઓ ઉબ્બયિ-નીના ધર્મવિશારદ સમૂહમાંના એક અગ્રગણ્ય ગૃહસ્થ ગણાતા. તેઓ શુદ્ધ શ્રાવકધર્મ અને કુળાચારનું પાલન કરતા. શ્રી જિનધર્મને જ તેઓ સર્વસ્વ માનતા. કેાઈપણ પ્રકારના સંજોગોમાં જિનધર્મના આદેશની તે અશાતના કરતા નહિ. દેવદેરાસરમાં પૂજા, આંગી તથા અઠમ તપ આદિમાં કદી પણ કશી ઉણપ આવવા દેતા નહિ. પદ્મનાભસૂરિની વાણી હમણાં હમણાં એમને એમના કુળાચારના ધર્મથી દૂરદૂર ધસડી જતી હતી અને એમાં એમનો દોષ ન હતો. શક્તિશાળી વાણીનો વેગ એટલો પ્રચંડ હોય છે, કે ઘણી વાર ઘણી વ્યક્તિઓ બાણે અબાણે અને પરાણે પણ એ વાણીના વેગમાં ધસડાઈ જાય છે. આ પ્રમાણે માણેકશાહ શેઠ પણ આચાર્યશ્રીની વાકીલતા અને શક્તિનાં તેજમાં અંબાઈને ઉલટે મારે આકર્ષાવા લાગ્યા હતા. આ વસ્તુ

પદ્મનાભસૂરિની ચક્રેર દષ્ટિથી બહાર ન રહી. માણેકશાહ શેઠ જેવા ઉજ્જયિની નગરીના એક અગ્રગણ્ય ગૃહસ્થ પર પોતાની ધારેલી અસર થતી જતી જોઈને સૂરિજીના આનંદનો પાર રહ્યો નહિ. આથી તેમણે પોતાની તમામ શક્તિ કુશળતા પૂર્વક માણેકશાહ શ્રેષ્ઠી પર ઠાલવવા માંડી. આચાર્યશ્રીના મુખ-પ્રદેશમાંથી વહેતી વક્ષારાના વહેણમાં માણેકશાહશેઠનો કુળાચારધર્મ વહી જવા લાગ્યો.

વ્યાખ્યાન પરિપૂર્ણ થયું. માણેકશાહનાં અંતરમાં ચાલતાં ધર્મયુદ્ધનો નિર્ણય આવી ગયો. તેમણે તે જ વખતે જિભા થઈ, પોતાના કુળધર્મને વીસરી જઈને દેવદેરાસરનાં દર્શન તથા આંગીઉત્સવનો ત્યાગ કરી લોકાગચ્છનો સ્વીકાર કર્યો.

પોતાનું નિશાન ખરાબર કારગત લાગેલું જોઈને સૂરિજીનું અંતર આનંદાવેશથી નાચી ઊઠ્યું.

પ્રકરણ ત્રીજું

માતાનું હૈત

અથવા

સતીનો સત્યાગ્રહ

ત્રિજગિની નગરીના ઉપરોક્ત જૈન ઉપાશ્રયથી અલ્પ અંતરે જ સુંદર અને સ્વચ્છ રાજમહાલયસભી એક વિશાળ હવેલી બિભી હતી. એનાં પ્રવેશદ્વારમાં દાખલ થતાંની સાથે જ આંખ ઠરી જાય એવો એક નાનકડો રમણીય બગીચો દષ્ટિ-ગોચર થતો હતો. વ્યવસ્થિત રીતે રોપેલાં મનોહર ફૂલ ઝાડોથી મહેક મહેક થઈ રહેલો આ બાગ પોતાની શીતળ

સુગંધ સામેની હુવેલીના ખૂણે ખૂણામાં ભરી દઇને તેમાં રહેનાર વ્યક્તિઓનાં મગજ તર કરી દેતો. એ માળની એ સાદી સુંદર અને સુશોભિત ઇમારત સમસ્ત ઉજ્જયિનીમાં એક અનેરા નમૂના રૂપ ગણાતી. એ હુવેલીને ઉપલે માળે આવેલા એક રમ્ય ઓરડામાં આજે એક માતાનું હૃદય રડી રહ્યું હતું.

“મા”-એ શબ્દ માત્રમાં જ કંઈ અજબ જેવી મીઠાશ છે. “મા” એ શબ્દોચ્ચારથી જ મહોંમાં જાણે અમૃતના ઘૂંટડા ઉતરતા હોય એટલો આનંદ ઉત્પન્ન થાય છે. જે શબ્દના મધુર રણકારથી કણેન્દ્રિય પરિતૃપ્ત બને છે, જેનો માત્ર નામોચ્ચાર જ હૈયામાં હેતના ઉમળકા આણી મૂકે છે એ માતાનું સ્થાન સમસ્ત વિશ્વની અમોલી વસ્તુઓમાં એક અને અદ્વિતીય છે. માતાનાં નાનકડાં હૃદયમાં રહેલો વાત્સલ્ય ભાવ પ્રદ્વાંડ ભરમાં પણ ન સમાઈ શકે એવો વિરાટ છે. દુનિયાનાં તમામ બંધનો જ્યારે તૂટી જાય છે એવી આખરી ઘડીઓમાં પણ માતાનાં નામનો પરમ પવિત્ર ઉચ્ચાર જીહ્વાથે રમી રહે છે. માતાના આવા અતુલ સ્નેહની જોડી જગતમાં ક્યાંથી જડે? આથી જ કવિ હૃદય પોકારી બેઠે છે કે:—
“ જનનીની જોડ સખિ ! નહિ જડે રે લોલ ! ”

પુત્ર ગમે તેવો મહાયુરુષ હોય, કે પ્રતિષ્ઠાની પરાકાષ્ઠાએ પહોંચેલો હોય, છતાં માતાનાં હૃદયમાં એનું સ્થાન

એક બાળક તરીકેનું જ હોય છે. માતાની આંખ, ઉંમર, પ્રતિષ્ઠા અને મહત્તાનાં બાહ્યક આવરણોને ભેદીને પોતાના પુત્રને બાલસ્વરૂપે જ નિહાળી શકે છે. અને આ કારણથી જ પુત્રની ગંભીરમાં ગંભીર ભૂલ પણ માતાના ઉદાર હૃદયમાં સદા સર્વદા ક્ષમાને પાત્ર હોય છે.

આજે આ હવેલીના એકાંત ચોરડામાં રડી રહેલું માતૃહૃદય ઉજ્જયિનિ નગરીના નગરશેઠ માણેકશાહ શ્રેષ્ઠીની માતાનું હૃદય હતું.

જે પુત્રરત્નને આ માતૃહૃદયે બાલ્યાવસ્થાથી જ ધર્મનાં ધાવણ પાયાં હતાં, જે બાલહૃદયની સુકોમળ જમીનમાં એણે ધર્મભાવનાનાં અમૂલ્ય બીજ વાંચ્યાં હતાં, જે પુત્રનાં જીવનમાં ઉમદા સંસ્કારોનું સિંચન કરવામાં એણે પોતાનો આત્મા નીચોવી નાખ્યો હતો, તે જ પુત્રને આજે ધર્મના સાચા માર્ગમાંથી ચ્યુત થએલો બાણીને એ માતૃહૃદય પર બાણે વજ્રપાત થયો હોય, એવી સખત ચોટ લાગી હતી. સમસ્ત જીવનની તેની કમાણી બાણે આજે એક જ દિવસમાં ધૂળધાણી થતી જતી હતી.

માણેકશાહ શ્રેષ્ઠીની માતા કસ્તુરબાનું સાગરહૃદય આજે લયકર વાવાઝોડાથી ખળભળી ગયું હતું. માણેકશાહ પ્રત્યેનો એનો પુત્રપ્રેમ અથાગ હતો. જિંદગી દર-

મિયાન એને એક પણ કઠોર શબ્દ કહેવાનો કોઈ પ્રસંગ આવ્યો ન હતો. દેશના ડાહ્યા માણસો જેનાં હડાપણનો લાભ લેવા ઈચ્છતા, એવા ડાહ્યા અને કદાગરા પુત્રની અચળ ધર્મ-ભાવનામાં આજ અચાનક આવો ગંભીર પલટો કેમ આવી પડ્યો તે એક કોયડો હતો. આ કોયડાનો ઉકેલ અશક્ય લાગતો હોવાથી માતાનાં અંતરની મૂંઝવણનો પાર રહ્યો ન હતો. એની ઉભય આંખોમાંથી શ્રાવણ અને ભાદરવાનાં નીર વરસી રહ્યાં હતાં. પોતાના માર્ગભૂલ્યા પુત્રને પાછો સત્ય-માર્ગે વાળવા એ મનમાં ને મનમાં શ્રી જિન પ્રભુની પ્રાર્થના કરી રહી હતી.

એટલામાં દાહર પર પડતાં કોઈનાં પગલાંનો અવાજ એના કણુપટ પર અથડાયો. શારીરિક સ્વસ્થતા જાળવવા તેણે તરત જ આંખોમાં ઉભરાઈ આવેલાં અશ્રુ પાલવની કોર વડે લૂછી નાખ્યાં.

તરત જ માણેકશાહ શેઠની ધર્મપત્ની લક્ષ્મીવહુ સાસુની સન્મુખ આવી ઊભી.

લક્ષ્મી વહુ ખરેખર લક્ષ્મીસ્વરૂપ જ હતી. સાસુના સ્નેહમાં તે માતૃપ્રેમનાં દર્શન કરી શકતી. અને સાસુ પણ તેને પોતાનાં પેટની પુત્રી પ્રમાણે જ ગણતી. આથી આ સાસુ-વહુ વચ્ચેનો સ્નેહ માતાપુત્રી જેવો જ હતો,

“ કેમ બેટા લક્ષ્મી ! શું કહે છે ? ” સાસુએ ચહેરા-
પર છવાયલી શોકની રેખાઓને સ્થાને કૃત્રિમ હાસ્ય આણુ-
વાનો વ્યર્થ પ્રયાસ કરતાં કહ્યું.

ચાલાક વહુ સાસુના શોકનો સઘળો લેદ પામી ગઇ હતી. માણેકશાહ શેઠની ધર્મભાવનામાં અચાનક આવી પડેલું પરિવર્તન સાસુનાં ભાવિક હૃદય પર કાતિલ અસર કર્યા વગર નહિ રહે. એ વાત વહુની ચક્રોરદષ્ટિથી છૂપી ન હોવાથી તે સાસુને લોજન માટે બોલાવવા આવી હતી.

“ માતુશ્રી ! રસોઇ ક્યારની તૈયાર છે એ વાત તમે વીસરી ગયાં કે શું ? મને થયું કે તમે કોઇ જરૂરી કામમાં લોજનની વાત પશુ ભૂલી ગયાં લાગો છો, એટલે અહીં બોલાવવા આવી. આપનાં કાર્યમાં કંઇ હરકત તો નથી આવીને ? ” વહુએ જાણે કંઇ જ બન્યું ન હોય એવી રીતે કહ્યું.

સાસુની લોજનની ભૂખ તો ક્યારની એ ભાગી ગઇ હતી. પરંતુ આ વાત વહુ પાસે શી રીતે વ્યક્ત કરવી તે તેને સૂઝતું ન હતું.

“ હા, ચાલો ” આટલું કહેતાં જ તે વહુ સાથે લોજન-ગૃહમાં આવી, અને પાટલા પર પોતાનું સ્થાન લીધું.

વહુએ પીરસેલી થાળી સાસુના પાટલા પર મૂકી.

“ વહુ બેટા ! આજથી મેં એક નવીન પ્રતિજ્ઞા લીધી છે, ” સાસુએ વાતની શરૂઆત કરવા માંડી.

“ નવીન પ્રતિજ્ઞા ? એ વળી કેવી ! ” વહુ એ આશ્ચર્ય-ચકિત થઈ જણાવ્યું.

“ એ પ્રતિજ્ઞા એવી છે કે આજથી મેં ધીરૂધનો સદંતર ત્યાગ કર્યો છે. ” સાસુએ ઊમંગોળા જેવી વાત વહુ પાસે વ્યક્ત કરતાં કહ્યું.

આ વાત સાંભળી વહુનું હૃદય જાણે ઠરી ગયું. તેનું પ્રકાશમાન મુખમંડળ પ્રભાતના અંદ્ર સમાન ફીકું પડી ગયું. સાસુની આ ઉચ્ચ પ્રતિજ્ઞા સાંભળીને વહુનું અંતર દુઃખનાં દર્દથી દ્રવી ઊઠ્યું. તેની બંને આંખો તે જમણે આંસુથી છલકાઈ ગઈ.

“ ધીરૂધનો ત્યાગ ! આવી દારુણ પ્રતિજ્ઞા શા માટે ? ” વહુએ આંખો લૂછતાં પ્રશ્ન કર્યો.

“ બિચારા ગરીબ લોકો જેમને જિંદગીમાં ધીરૂધનાં ભાગ્યે જ દર્શન થાય છે, તેઓ કેમ જીવી શકે છે એ મારે જોવું છે. ” સાસુએ મુગ્ધ મુદ્દાને દૂર કરતાં કહ્યું.

“ સાસુજી ! એ લોકો ખાપડાં ધીરૂધ વગર ચલાવી લેવાને ટેવાએલાં હોય, એટલે એમને ચાલી શકે, પરંતુ....”

“ એ લોકો ટેવાઈ જાય છે, તેમ આપણાથી પણ શામાટે ન થાય ? ” સાસુએ વહુની વાતને અધવચમાંથી જ તોડી નાખતાં કહ્યું.

“ બાઈજી ! આવી વૃદ્ધાવસ્થામાં આપ ધીરૂધનો ત્યાગ કરશો, તો શરીર શી રીતે ટકી શકશે ? ” વહુ એ દીનતા-પૂર્વક નવી વાત રજૂ કરી.

“ વહુ બેટા ! આ શરીર તો માટીના ઘડા જેવું ક્ષણ-ભંગુર છે. જિન ભગવાનને તે ટકાવવું હશે તો ટકાવશે. શરીર-સંપત્તિને ટકાવી રાખવાનો મારો મોહ તો ક્યારનોએ ચાલ્યો ગયો છે. ” સાસુએ અડગપણે ઉત્તર આપતાં જણાવ્યું.

સાસુને સમજાવવાના વહુના તમામ પ્રયત્નો આખરે નિષ્ફળ નીવડ્યા. સાસુની અતિ સુકોમળ ધર્મભાવના પર એમના પ્રિય પુત્રના હાથે જ લાગેલો ઝેરી જખમ ઝટવારમાં રૂઝાય એવો ન હતો. એટલે વહુની બધી સમજાવટ વ્યર્થ જાય એમાં નવાઈ નહિ. વહુની આવી અસીમ લાગણી અને અનહદ ભક્તિભાવ જોઈને સાસુનો અંતરાત્મા સંતુષ્ટ થયો. અને એણે પોતાની તમામ હૃદયવ્યથા વહુની પાસે સ્પષ્ટ સ્વરૂપે વ્યક્ત કરી દીધી. માણેકશાહના હાલના વલણથી એમનાં ધર્મપત્નીના મનને પણ એછો આઘાત નહોતો લાગ્યો. એટલે સાસુવહુ બંનેનું દર્દ એક જ હતું. આ દર્દનો યોગ્ય ઇલાજ મળી આવે ત્યાં લગીને માટે માણેકશાહનાં ધર્મપત્નીએ પણ સાસુ ન જાણી શકે તેમ સાસુની પ્રતિજ્ઞાનું પોતે પણ પાલન કરવાનો મન સાથે દૃઢ નિશ્ચય કરી લીધો.

પ્રકરણ ચોથું

શુભાગમન

રૂઢિદેવીએ પૃથ્વીના પટ પર પાથરી દીધેલો અંધાર-
પિછોડો ગુપચુપ ખસેડી લેવા માંડ્યો હતો. ટપોટપ કુટતા
પરપોટાઓ અદૃશ્ય થઈ જઈને જેમ સમુદ્રની અસીમ સ્થા-
મતામાં એકાકાર થઈ જાય, તેમ આકાશના તારલાઓ એક
પછી એક અનંત આકાશની શૂન્યતામાં ફરી એકવાર અદૃશ્ય
થતા જતા હતા. અંધકારના અનંત આવરણને લેદી હઈને

દેવ પ્રભાકરનાં પ્રકાશકિરણો કોઈ વિજેતા સેનાધિપતિના આગળ ધસતા સૈન્યની માફક વધુ ને વધુ વિસ્તરતાં જતાં હતાં.

વનપશુઓની વિકરાળ ત્રાડોથી આખી રાત ગજી રહેલું વિકટ વન હમણાં જ જરા શાન્તિને પામેલું હતું. ઝાડે ઝાડે અને ડાળે ડાળે કલ્લોલ કરતાં વનપંખીડાં વિવિધ પ્રકારના એકધારા નાદ વડે સમગ્ર જંગલ ગજવી રહ્યાં હતાં.

પ્રેમીની ગોદમાં ભાન ભૂલીને આખી રાત કેદી બનેલો ભોગીભ્રમર કમળપુષ્પની ખૂલતી પાંખડીઓ વચ્ચેથી, પ્રભુચિનીના પ્રેમપાશમાંથી ઊઠતા કોઈક પ્રભુચિની જેમ અવ્યવસ્થિત હાલતમાં આળસ મરડીને ઊઠતો હતો. કમળકુસુમો ફરી એકવાર પોતાની અનેક પાંખડીઓ પ્રસારીને ખીલી ઊઠ્યાં હતાં, અને સરોવરજળમાં હીંચતાં હીંચતાં એકી-ટસે મીટ માંડીને સવિતાદેવનાં દર્શન કરી રહ્યાં હતાં.

પ્રભાતના પ્રકાશથી ઝબકીને જાગી ઊઠેલા મુસાફર લોકો, આખી રાતના આરામથી તાજ થએલા હોવાથી, મુસાફરીનો તૂટેલો તંતુ સાંધીલેવાની તૈયારીમાં પડેલા હતા.

શીતળ, મંદ, અને સુગંધી સમીરથી સમસ્ત જંગલ મધમધી ઊઠ્યું હતું વનતરુવરોની વિશાળ ડાળીઓ પવનની હલેરોથી ઝૂલતી ઝૂલતી, રમણીય અંગમરોડથી રાહદારીઓને સતકારી રહી હતી.

૧ સૂર્ય ૨ સુર્ય

આ સમયે એક નાનકડું ચતિમંડળ ઉજ્જયિની નગરીને માર્ગે શાન્તિપૂર્વક પ્રયાણ કરી રહ્યું હતું. તમામ સાધુઓ શરીરે મહા જેવા મજબૂત હતા. જૈન સાધુઓએ પગપાળા વિહાર કરવાનું ધાર્મિક બંધારણ અનેક રીતે ઉપયોગી નીવડે છે. આમ અનાયાસે મળી જતો વ્યાયામ લગલગ દરરોજના કાર્યક્રમમાં નિયમિતપણે નિયત થએલો હોવાથી એમના શરીરનો ખાંધો સર્વ પ્રકારે સુદૃઢ બનેલો હતો. વળી ચાલવાનું હંમેશાં ખુલ્લા પગે જ થતું હોવાથી, તેમનાં પગનાં તળીયાં એવાં તો મજબૂત બની ગયાં હતાં, કે રસ્તે ચાલતાં કોઈ કાંટાને ભોગ જોગે એમના પગ સાથે ભટકાવાનો પ્રસંગ પ્રાપ્ત થાય, તો તેને પગની અંદરના પ્રદેશમાં પ્રવેશ કરવાનો માર્ગ મળવાને બદલે ભાંગીને ભૂંજે થયે જ છૂટકો થતો. પગે ચાલવાની આ નિયમિત કસરતને લઈને તેમજ બ્રહ્મચર્યને લઈને એમના આરોગ્ય પર એક પ્રકારની અદ્ભુત અસર થએલી જેવામાં આવતી હતી. આથી તેઓ ભાગ્યે જ કદી બીમારીનો ભોગ બનતા.

શરીરની અંદર સોંસરા પેસી જાય એવા શિઆળાના શીતળ પવનો, અને મોઢાને આળી નાખે એવી ઉનાળાની ધગધગતી લૂના પ્રચંડ ઝપાટા તેઓ હંમેશાં પોતાના શરીર-પર ઝીલતા હોવાથી પલટાતી ઋતુઓના શીતોષ્ણપ્રવાહો એમના વજ્ર જેવા દેહ પર સહેજ પણ અસર કરી શકે

એમ ન હતું. નિયમિત વ્યાયામ અને અખંડ પ્રદ્યયર્ચના પાલનને લઈને એમનાં શરીર જાણે દોખંડનાં જ બની ગયાં હતાં.

કડકડતી ટાઢ અને ઘગધગતા તાપ જેમ એમના હેઠ પર અસર કરવાને અસમર્થ હતાં, તેમ સંસારનાં સુખદુઃખ અને મોહમાયા, તપત્યાગ અને વૈરાગ્યના તાપથી શુષ્ક બની ગયેલા એમના માનસિક પ્રદેશમાં ભાગ્યે જ કદી પ્રવેશ કરી શકતાં.

દરેક યતિમહારજની બગલમાં જૈનધર્મની અહિંસક વૃત્તિનું સૂચન કરતું અકેક રજોહરણ દબાવી રાખેલું દષ્ટિ-ગોચર થતું હતું. ઉપરાંત દરેકના હસ્તમાં અકેક લાંબી અને મજબૂત જેષ્ટિકા જેતાં અહિંસામાં પણ જેષ્ટિકાની અનિવાર્ય આવશ્યકતા છે એવો ભાસ થયા વિના રહેતો નહિ. બીજા હાથમાં અકેક મુહપત્તી રહી ગયેલી હતી, જે વાત કરતાંની સાથે જ અનાયસે મ્હોંપર આવી જતી. હવામાં રહેલા અસંખ્ય સંપાતિત્ર ત્રસજીવોનો વાત કરવાથી પણ વિનાશ ન થાય, એવી અતિ સૂક્ષ્મ અહિંસા સુધી ઊંડા ઉત્તરવાની જૈનધર્મની ઝીણવટ જોઈને કોઈના પણ હૃદયમાં તેને માટે માન ઉત્પન્ન થયા વિના રહે તેમ ન હતું.

દરેક સાધુના પૃષ્ઠભાગ પર સ્કંધ પાસે જ્ઞાનની પરમ સમાં ધર્મપુસ્તકો અને પાના એક કપડાવડે લપેટીને

મજબૂત બાંધી લેવામાં આવ્યાં હતાં. આ જોઇને જાણે એક જીવતું પુસ્તકાલય જ ચાલ્યું આવતું હોય એવો ઘડીભર વિચાર આવ્યા વિના રહેતો નહિ.

જરા ઝીણી દૃષ્ટિથી જોનાર તરત જ સમજી જાય એમ હતું, કે એ ચતિમંડળમાં એક આચાર્યશ્રી હતા અને અન્ય સૌ એમના શિષ્યો હતા.

પ્રત્યેક ચતિ મહારાજના મુખમંડળ પર ત્યાગ, વૈરાગ્ય અને તપશ્ચર્યાની ઉત્કૃષ્ટ લાગણીઓ દૃષ્ટિગોચર થતી હતી. ઉપરાંત આચાર્યશ્રીની આંખમાં ચમકી રહેલી જ્ઞાન અને બુદ્ધિની ચમક પણ જોનારને પ્રથમ દૃષ્ટિએ જ મુગ્ધ કરી નાખે એવી અજબ હતી. એમનું મોઢું ચકચકતું કપાળ ઊંડા અભ્યાસ અને પરિશીલનની સાળીતી આપી રહ્યું હતું. નાકનો વળાક વિચારોની દઢતાનું સૂચન કરી રહ્યો હતો. ધર્મપ્રેમની પ્રખર તેજસ્વિતા એમના મુખમંડળની રેખાએ રેખાએ રમી રહી હતી.

આચાર્યશ્રીનું નામ હેમવિમળસૂરિ હતું. શ્રી પરમ પૂજ્ય મહાવીરસ્વામિના નિર્વાણ પદ પછી લાંબા સમયને અંતરે પંચાવનમી પાટે શ્રી તપગચ્છ બિરુદ ગચ્છાધિરાજ શ્રી હેમવિમળસૂરિ *આચાર્ય થયા. એ આચાર્ય શ્રી આજે પોતાના શિષ્યવૃંદ સહિત ઉજ્જયિની નગરી તરફ વિહાર કરી રહ્યા હતા.

આ યતિમંડળ થોડો દિવસ ચડતાં જ ઉજ્જયિનીને પાદરે આવેલા એક ઉપવનમાં આવી પહોંચ્યું. અહીં એક શાન્ત એકાંત સ્થળમાં એમણે થોડા દિવસ વાસો કરવાનો નિશ્ચય કર્યો.

યતિદેવોના શુભાગમનના સમાચાર વાયુવેગે ઉજ્જયિની નગરીમાં ફરી વળ્યા.

આચાર્યશ્રીની શાન્ત, સૌમ્ય મુખમુદ્રા, એમની વાણીમાં વહેતો અખંડ ઉપદેશપ્રવાહ, તેમ જ એમના ત્યાગ, વૈરાગ્ય, અને જ્ઞાનની ચર્ચા ઉજ્જયિની નગરીની ગલીએ ગલીએ ચાલવા લાગી. મહારાજશ્રીની શક્તિ અને લક્ષિતની પ્રશસ્તિ કર્ણોપકર્ણ સારાથે શહેરમાં પ્રસરી ગઈ. આથી આચાર્યશ્રીનાં દર્શન અને વંદન માટે લાવિક શ્રાવક શ્રાવિકાઓનાં ટોળેટોળાં આશ્રમ તરફ ઉલટવા લાગ્યાં.

---

* આચાર્યશ્રી હેમવિમળમરિના સમયમાં શ્રી જિનશાસન અંતર્ગત ત્રણ ગચ્છ જુદા થયા. કમળકળસા, કનકપુરા અને કડવામતિ

પ્રકરણ ૫ મું

ઘટસ્ફોટ

“સાસુજી ! વધામણી ! વધામણી !” માણેક શાહનાં ધર્મપત્ની લક્ષ્મીવહુ અતિ ઉમળકા લેર પોતાની સાસુ સમક્ષ ઉપરોક્ત શબ્દોચ્ચાર કરતી આવી ઊભી.

“વહુ બેટા ! શાની વધામણી ? શું મારો પુત્ર....”

“ના માજી ! એવું તો હજી કંઈ નથી, પણ આજે આપણાં ધન્યભાગ્ય કે ઉજ્જયિની નગરીને આંગણે મહા-પ્રતાપી આચાર્ય શ્રી હેમવિમળસૂરિનું આગમન થયું છે.”

મને તો એમાં ઇશ્વરી સંકેતનાં જ દર્શન થાય છે. વહુએ સાસુનાં વાક્યને અધવચ્ચેથી ઉડાવી દઇને વધામણીનું સાચું કારણ વ્યક્ત કરતાં કહ્યું.

“ વહુ બેટા ! તમારી વધામણી તો શુદ્ધ સોના જેવી છે પણ.....”

“ એ પણ ની વાત પછી. પ્રથમ તો આપણે આચાર્ય-શ્રીની આપણે ઘેર પધરામણી કરાવીએ; એટલે એમની કૃપાવડે પાણીને રસ્તે પાણી થઇ જશે એવી મારી સંપૂર્ણ શ્રદ્ધા છે. ”

“ બેટા ! એ બધી વાત તો સાચી છે, પણ જ્યાં ઘરનો મુખ્ય માણસ તારો પતિ જ ફરી બેઠો છે, ત્યાં પધરામણી પણ શી રીતે થઇ શકે ? ”

“ મા જી ! એમ નહિ બોલો. મારા પતિ તો પછી; પ્રથમ એ આપના પુત્ર છે, એ વાત કેમ વીસરી જાઓ છો ? આપનું વચન એ ત્રણે કાળમાં કદી પણ ઉથાપવાના નથી. આપના એક જ શબ્દથી એમની બધી ભ્રમણા ભાગી જશે એવી મને તો પૂરેપૂરી ખાતરી છે. ”

“ દીકરા ! મને તો એમ થવું અતિ મુશ્કેલ લાગે છે. મારી આજ્ઞાની જ્યાં ખુદલી અવગણના જ દેખાતી હોય, ત્યાં ફરી એ જ આજ્ઞા કરવાનો અર્થ પણ શો ? ”

“ મા ! ઘીફૂધના ત્યાગથી થોડા દિવસમાંજ આપનું શરીર અધુરું થઈ ગયું છે, અને આવી સ્થિતિ વધુ વખત લાંબાય તો કોણ બાણે શું થાય ? ” વહુની આંખમાં આંસુ ઉભરાઈ આવ્યાં.

“ મને કશું નહિ થાય; દીકરી ! મારી ચિંતા બિલકુલ કરીશ નહિ. આખી સૃષ્ટિને ક્યાં ઘીફૂધ મળી શકે છે ! છતાં એ તમામ લોકો જીવી રહ્યા છે ને ! હું કાંઈ એમ ઓછીજ મરી જવાની છું ! ”

“ કેમ કોણ મરી જવાનું છે ? માતા ! આમ કેમ બોલો છો ? ” માતાના શબ્દો સાંભળી આશ્ચર્યચકિત થઈને માણેકશાહ શેઠે આવતાં વેતજ પ્રશ્ન કર્યો.

“ કશું નહિ બાપુ ! એ તો અમસ્તુંજ. ” માતાએ મૂળવાતને ઉડાવી દેતાં કહ્યું. “ એમ તો નહિ જ બને સાસુ ! આ વાતો હવે વધુ વખત ગુપ્ત રાખવી યોગ્ય નથી. પૂછવા-વાળા જ્યારે મોઢામોઢ આવી પૂછે, ત્યારે આવી વાત દબાવી દેવામાં શો સાર છે તે સમજાતું નથી. માટે કાં તો સાચી વસ્તુસ્થિતિથી એમને વાકેફ કરો, અથવા તો મને તેમ કરવાની અનુજ્ઞા આપો. ” લક્ષ્મીવહુએ આવી અમૂલ્ય તકનો લાભ જતો ન કરવાનો નિર્ણય કરી પોતાનો અભિપ્રાય ખુલ્લી રીતે પ્રકટ કરતાં કહ્યું,

સાસુની પરિસ્થિતિ હવે વિષમ થઈ પડી. આવા ધર્મસંકટના સમયે શી રીતે માર્ગ કાઢવો તેનો વિચાર કરતાં તે મુંઝાઈ પડ્યાં.

માણેકશાહ શેઠ પણ પોતાની ધર્મપત્નીના ઉપરોક્ત શબ્દોથી દિંગ થઈ ગયા. એ પણ સમજી ગયા, કે અવશ્ય કંઈક અઘટિત ઘટના બની છે.

માતાના મુખમંડળની રેખાએ રેખાએ ભયંકર દર્દ ભરેલું જોઈને, માણેકશાહની માનસિક મૂંઝવણનો પાર રહ્યો નહિ. માતાને ચરણે પડી એમણે ગળગળા અવાજે કહ્યું.

“ માજી ! જે હોય તે સુખેથી કહો ! આપની આજ્ઞા મસ્તક પર ચઢાવવાને સેવક હાજર છે. ”

માતાની આંખમાંથી દડદડ કરતો અશ્રુપ્રવાહ એકધારે વહી રહ્યો. અંતરમાંથી બહાર નીકળવા મથતો અવાજ એમના ગળામાં જ ગુંગળાઈ જઈને ત્યાં જ વિલીન બની ગયો. એક પણ શબ્દ માતાના મુખમાંથી બહાર આવી શક્યો નહિ.

માતાના ચહેરા પર ઉભરાઈ રહેલું દર્દ વ્યાકુળ હૃદયે નિહાળતા માણેકશાહ શેઠ જડવત્ ઊભા હતા.

હવે જ ખરેખરી તક હાથમાં આવી છે, એ જોઈને લક્ષ્મીવહુએ સમય પર સોગડી મારવાનો નિરધાર કરી લીધો,

“બા પ્રત્યેનો આજે આટલો બધો ભક્તિભાવ ઉભરાઈ જાય છે, પણ કદી જોયું છે, બા નું શરીર અધું થઈ ગયું છે તે ?”

આ શબ્દોએ માણેકશાહ શેઠના અંતરમાં ધરતીકંપ જગાવી દીધો. માતાનું શરીર આટલું બધું લેવાઈ ગયું છે એવો કદી ખ્યાલ પણ માણેકશાહ શેઠને આજ લાગી આવ્યો ન હતો. આજે જ એકાએક માતાના મુખમંડળનું નિરીક્ષણ કરવાનો અવસર આવતાં તે એકદમ ધ્રુજી ઊઠ્યા. આનો ભેદ જાણવાને એમના અંતરમાં તાલાવેલી લાગી. એમણે તરત જ બધી વાત સ્પષ્ટપણે જણાવી દેવાની એમની ધર્મ-પત્નીને દર્દગંભીર હૃદયે આજ્ઞા કરી.

“પરંતુ એથી બાના મનને માહું લાગશે તો !” વહુએ વાતમાં વધુ મોણ નાખવા માંડયું.

“હવે જે ક્ષણ વ્યતીત થાય છે તે પણ મારે માટે અસહ્ય થઈ પડે છે. માટે સાચી વસ્તુ સ્પષ્ટ કરવામાં વધુ વિલંબ કરવો હવે ઉચિત નથી.” માણેકશાહ શેઠે પોતાના હૃદયની અકળામણ વ્યક્ત કરતાં કહ્યું.

“જુઓ, સાંભળો ત્યારે ! તમે હમણું કેઈપણ દિવસ બાને લોજનમાં ઘી કે દૂધ લેતાં જોયાં છે ખરાં ?”

“એટલે ?” માણેકશાહ શેઠની અધીરતા પળે પળે વધવા

લાગી. “એટલે એ જ કે બા એક ગરીબમાં ગરીબ માણસની માફક આજ કેટલાએ દિવસ થયાં બાજરાનો રોટલો અને મીઠાની કાંકરી પર પોતાના દેહને ટકાવી રહ્યાં છે.”

માણેકશાહ શેઠને જાણે પગ નીચેથી ધરતી સરી જતી હોય એવું લાગ્યું. એમનું મસ્તક ચક્કર ચક્કર ધૂમવા લાગ્યું. માતાએ આ ઐચ્છિક ગરીબી વહોરી લેવાનું કારણ એ બરાબર સમજી શક્યા નહિ.

“બા ધીરૂધ નથી ખાતાં, એ વાત તમે પણ આજ દિવસ લગી મારાથી શા માટે છૂપાવી રાખી?”

“બાની અનુજા વિના એમની કોઈ પણ વાત આપની પાસે ખુલ્લી કરવાનો મને શો અધિકાર હોઈ હશે?”

“આ તો ગજબ કહેવાય?” માણેકશાહ શેઠ પોકારી ઉઠ્યા.

“ગજબ પર તે વળી કંઈ શીંગડાં થતાં હોય છે? જીઓ, હમણાં માત્ર તમારા લોજનમાં અને સાધુસાધ્વી વહોરાવવા પૂરતું જ ધી અને ધીની વાનીઓ આપણા ઘરમાં વપરાય છે.” આલાક વહુએ એવો જ ખીન્ને ધડાકો કર્યો.

“શું ત્યારે તેં પણ ધીરૂધને ત્યાગ કર્યો? ભલા માણસ! તમે બધાંએ આ શું કરવા માંડ્યું છે! ત્યારે શું મારી એકની જ આંખો બંધ થઈ ગઈ છે?”

લક્ષ્મીવહુનાં છેલ્લાં વાક્ય થી કસ્તુરબા પણ એકાએક ચમકી ગયાં.

“વહુ, ત્યારે તો તેં પણ હદ કરી. શું મારી સાથે તેં પણ ઘી દૂધ તણ દીધું ? અને મેં પણ આંખો મીચેલી જ રાખી ? તેં તો ખરેખર મારા માથાપર મરી વાટયાં. ” સાસુએ વહુને વહાલ ભર્યો ઠપકો આપતાં જણાવ્યું.

“ પણ આ બધી શી ખટપટ ચાલી રહી છે, અને અંતે તમે બધાં શું કરવા બેઠાં છો તે હું તો કશું સમજી શકતો નથી. ” માણેકશાહે વ્યગ્ર હૃદયે જણાવ્યું.

“ જે વસ્તુના ખાસ કારણભૂત ખુદ તમે જ છો, તે તમે પોતે જ જો ન સમજી શકો, તો બીજું કોણ સમજી શકે ? ” લક્ષ્મીદેવીએ મૂળ વાત પર આવતાં જણાવ્યું.

“શું હું જ કારણભૂત ? લક્ષ્મી ! આ તું શું બોલે છે ? ”

“ તમે નહિ તો બીજું કોણ ? જે દિવસથી તમે દેવ-દેરાસરનાં દર્શનપૂજનથી દૂર થયા છો, તે જ દિવસથી તમારો ધર્મોત્તરભાવ જોઈને માતાજીએ ધીરૂધનો સદંતર ત્યાગ કર્યો છે. ”

“ મારો ધર્મીતર ભાવ થયો જ નથી. જિનભગવાનથી હું લેશ પણ વિમુખ નથી. માત્ર પ્રતિમાપૂજન અને આંગીકૃત્સવમાં મને હવે આત્મકલ્યાણ નથી દેખાતું. ” માણેકશાહે પોતાની વર્તણૂક સ્પષ્ટ કરતાં કહ્યું.

“ એ તો જેવી ભાવના તેવી સિદ્ધિ ” માણેકશાહનાં માતૃશ્રી બોલી ઊઠ્યાં. “ દેવદેરાસર અને પૂજનઅર્ચનની અવગણના કરીને પછી આત્મકલ્યાણ શોધવા ક્યાં જવું ? ”

“ પરમપૂજ્ય માતૃશ્રી ! આપની વાત ઠીક છે. પરંતુ હકીકત એ છે, કે મતમતાંતરના વાદવિવાદથી મારું મન સત્યવસ્તુની પ્રાપ્તિ નથી અનુભવતું. વળી ઉત્સવ-આંડ-ખરોમાં મને તો કેવળ કર્મબંધન અને કાળક્ષેપ જ ભોવામાં આવે છે. ” માણેકશાહે પોતાના અંતરનો ભાર બોલી કરતાં જણાવ્યું.

“ ભાઈ, આટલા બધા ઊંડા ઉતરવામાં અને આટલી ઝીણી દૃષ્ટિએ ભોવામાં શું સાર છે ? માનવપ્રાણીને જ્યાં-સુધી બે આંખો છે, ત્યાંસુધી તે પ્રતિમાપૂજનથી કદી પણ અલગ થઈ શકવાનો નથી. વાડા બુદ્ધા છે, રસ્તા અનેક છે; પરંતુ જિન ભગવાન એક અને અખંડ છે. શ્રી શાન્તિનાથ પ્રભુની સાધના-આરાધના એ જ એક સત્ય માર્ગ છે. ”

માતાએ માર્ગભૂલેલા પુત્રને ધર્મનું સાચું અને શુદ્ધ સ્વરૂપ સમજાવતાં કહ્યું.

“ પરમ તીર્થરૂપ પ્રાતઃસ્મરણીય માતૃશ્રી! આપની આજ્ઞા મને સદા સર્વદા શિરોમાન્ય છે.” માણિકશાહે સંક્ષેપમાં જ પતાવ્યું.

પુત્રના પ્રેમભર્યા શબ્દોથી માતાના આનંદનો પાર રહ્યો નહિ. તેના શુષ્ક શરીરમાં નવજીવનનો સંચાર થયો.

“ તો આજે જ આપણા પૂજ્ય આચાર્યશ્રી હેમવિમળ-સૂરિની આપણે ત્યાં પધરામણી કરાવીએ, એટલે માતાજીના મનનું સંપૂર્ણ સમાધાન થઈ જશે એવી મને પૂરી ખાતરી છે.” લક્ષ્મીદેવીએ તક જોઈને નવી દરખાસ્ત રજુ કરી.

“ બસ, એ જ ને! એમાં તે શી મોટી વાત છે? હું આજે જ એ વિષયમાં યોગ્ય તજવીજ કરું છું.”

આટલું કહેતાં જ માણિકશાહે શેઠ માતૃશ્રી કસ્તુરબાનાં ચરણોમાં ફરી એકવાર વંદન કરીને વિદાય થયા.

પુત્રનો પોતા પ્રત્યેનો આવો અદ્ભુત ભાવ જોઈને માતાનું હૃદય આનંદાવેશથી નાચી ઊઠ્યું. એમનું અંતર એ માતૃભક્ત પુત્ર પ્રત્યે આશીર્વાદોના વરસાદ વરસાવવા લાગ્યું.

માતાનું સુકોમળ હૃદય લાગણીઓના ભારથી દ્રવી ગયું.
એમની આંખોમાંથી બે ચાર સ્નેહનાં આંસુ ટપકી પડ્યાં.

મનમાં વિચાર આવ્યો, કે “જેને ઘેર માણેકશાહ
જેવો આશંકિત પુત્ર અને લક્ષ્મીદેવી જેવી સુશીલ અને
શાણી વહુ હોય તેના જેવો ભાગ્યશાળી જગતમાં બીજો કોણ
કહેવાય !”

પ્રકરણ છઠું

કસોટી

જૈનધર્મ એ જગતના મહાન ધર્મોમાંનો એક મનાય છે. દેશવિદેશના અનેક ધર્મજિજ્ઞાસુઓએ જૈનધર્મના સર્વોત્કૃષ્ટ સિદ્ધાંતો અને અનેરા આદર્શો આગળ પોતાનું મસ્તક ઝુકાવ્યું છે. જૈનધર્મની શ્રેષ્ઠતા અને મહત્તાનું મુખ્ય કારણ એ છે કે, તેનું મંડાણત્યાગ અને વૈરાગ્યના મજબૂત પાયા પર થયેલું છે. જૈનધર્મશુરુ એટલે ત્યાગ અને વૈરાગ્યની તાદરશ મૂર્તિ. તથા અને ત્યાગ એ તે એમની રજેરગમાં વશ્યાઈ ગએલા હોય છે. ધર્મશુરુ એ હરકોઈ ધર્મનું એક

અમોલ્યું ધન છે. જૈનધર્મની વ્યાપકતા પણ મુખ્યત્વે એ ધર્મશુરુઓની તપત્યાગની શક્તિને આભારી છે. પ્રાચીન કાળમાં ભારતવર્ષમાં અનેક રાજમહારાજઓના દરબારમાં એમનું સ્થાન અદ્વિતીય હતું. માંધાતા મહીપતિઓ એમના ચરણુ-રવિંદમાં પોતાનું મસ્તક ઝુકાવવામાં ગૌરવ માનતા. આજે પણ જૈન ધર્મીઆર્યની એ અદ્ભુત તાકાત અવાર નવાર દ્રષ્ટિગોચર થયા વિના રહેતી નથી.

આચાર્યશ્રી હેમવિમળસુરિ પણ એવા જ એક મહાન શક્તિશાળી ધર્મશુરુ હતા. એઓશ્રી તપગચ્છમાં એક સમર્થ વિદ્વાન હતા. જેવા વિદ્વાન હતા તેવા જ તેઓ ત્યાગી અને તપસ્વી હતા. તપ અને ત્યાગથી તાવીતાવીને તેમણે તન, મન પર વિજય પ્રાપ્ત કર્યો હતો. એમનો શિષ્યસમુદાય બહોળો હતો. અને અનુયાયીઓનું પ્રમાણુ તો અતિશય વિશ્વાળ હતું. એમના વ્યક્તિત્વની તેજસ્વિતા, વાણીની મૃદુતા અને ધર્મપ્રિયતાને લીધે એઓ જ્યાંજ્યાં પગ મૂકતા, ત્યાં ત્યાં રાજમહારાજને પણ દુર્લભ એવા અનેક આદરસત્કારને પ્રાપ્ત કરતા. જૈન અને જૈનેતર સમાજમાં પણ એમનું સ્થાન અત્યંત ઉચ્ચ અને અદ્વિતીય હતું.

આચાર્યશ્રી હેમવિમળસૂરિ ભાવિક જીવોને પ્રતિષ્ઠા આપતા, અને જ્ઞાનપ્રકાશ વડે અજ્ઞાનતિમિરને દૂર હટાવતા. ભારતવર્ષના વિધવિધ પ્રદેશોમાં વિચરી રહ્યા હતા. આજે

એઓશ્રી ઉજ્જયિની નગરીની સમીપમાં આવીને સમોસ-
યા છે. નગર બહારના એકાંતવાસમાં એક શાન્ત અને
નિરુપદ્રવ સ્થાનમાં કાઉસગ્ગ ધ્યાનમાં બેઠા છે.

આચાર્યશ્રીનાં દર્શન અને વંદન માટે આખો દિવસ
ઉલટેલાં ઉજ્જયિનીવાસીઓનાં ટોળાં સંધ્યા સમય થતાં
ઓછાં થતાં જતાં હતાં. થોડો વધુ વખત વ્યતીત થતાં
આચાર્યશ્રીના આશ્રમમાં નીરવ શાન્તિ પથરાઈ ગઈ. આચા-
ર્યશ્રી અને એમનો સાધુસમુદાય સૌ કોઈ આ વખતે ધ્યાન-
મગ્ન હતા.

આ સમય સાધીને ઉજ્જયિની નગરીના નગરશેઠ
માણેકશાહ શ્રેષ્ઠી આચાર્યશ્રીના આશ્રમમાં આવી પહોંચ્યા.
એઓ આજે આચાર્યશ્રી હેમવિમળસૂરિના ગુણુજ્ઞાનની કસોટી
કરવાનો નિશ્ચય કરીને આવ્યા હતા.

માણેકશાહે પ્રથમથી જ કપડાના બે કાકડા તેલમાં
ભીંજવીને તૈયાર કરી રાખ્યા હતા. આ બંને કાકડા સળ-
ગાવીને એમણે બગૃત કર્યા. આચાર્યશ્રી જેમના તેમ શાન્ત
બેઠા હતા.

બંને હાથમાં ભડભડ બળતા બે કાકડા લઈને માણેક-
શાહ શેઠ મહારાજશ્રીની સમીપમાં આવી પહોંચ્યા. ઉભય
હસ્તમાં જલતા રહેલા કાકડાનો કરડો પ્રકાશ આચાર્યશ્રીનાં

મુખમંડળ સમક્ષ ધરીને એમની મુખાકૃતિનું ખારીકપણે એ નિરીક્ષણ કરવા લાગ્યા. આ રીતે વારાફરતી કેટલીએવાર તે તમામ યતિઓની સન્મુખ પ્રકાશ સહિત ફરી વળ્યા. સદાનું અધિકારમય સ્થાન આજે એકાએક તેલિયા કાકડાના તેજસ્વી પ્રકાશ વડે પ્રકાશી ઊઠ્યું.

લડકે બળતા કાકડાઓનો પ્રકાશ અનેકવાર આંખો સમક્ષ આવવા છતાં આચાર્ય અને એમનો યતિસમુદાય એટલા તો ધ્યાનમગ્ન હતા, કે માણેકશાહની આ ઉપહાસ-ક્રિયા તેમજ આવી અવહેલનાયુક્ત પરિચર્યા તેમના કાઉ-સગ્ગમાં યતકિંચિત્ પણુ વિશ્લેષ ઉત્પન્ન કરવાને સર્વથા અશક્ત નીવડી. સમ્યગ્ધ્યાનમાં પ્રમત્ત બનેલા મહાત્માઓના હૃદયકમળની એક પણ પાંદડી હલાવવાને આ તમામ ક્રિયા નિરુપયોગી હતી.

માણેકશાહે કરેલી આ કપરી કસોટી તો પરિપૂર્ણ થઈ. પરંતુ તેની સાથે તે પશ્ચાત્તાપનો એક ઝેરી ડંખ માણેકશાહ શ્રેઢીનાં સુ કોમળ અંતઃકરણમાં સદાને માટે મૂકતી ગઈ.

આજની રાત માણેકશાહ શેઠને માટે કાળરાત્રિ સમાન નીવડી. નિદ્રાહેવી આજે એમનાથી રીસાઈને ફર ફર નાસી ગઈ હતી. પશ્ચાત્તાપનો કીડો આજે એમનાં અંતરને ઊંડે ઉંડેથી કરડી ડોરીને ખાતો હતો. સૂઝાં સરોવરમાં જેમ મા-

છલી તરફડે તેમ માણેકશાહ શેઠ આજે સુવાળી તળાઇ-
ઓવાળા છત્રીપલંગમાં તરફડી રહ્યા હતા. અનેક તરેહના
વિચારતરંગો એમનાં હૃદયપટ પર ચિત્રપટની પેઠે ચાલતા હતા.

“ અહો ! આજે મને આ કેવી કુમતિ સૂઝી ! આવા
સપરિણામી સમદષ્ટિ સિદ્ધ મહાત્માની મેં આજે કેવી ભય-
કર મશ્કરી કરી ! રાગદ્વેષાદિરહિત તેમ જ વિષયકષાયથી પર
એવા જિતેન્દ્રિય ચતિમહારાજોના સૌમ્ય સમ્યગ્ભાવની મેં
મૂર્ખાશિરોમણિએ આજે આ કેવી હાંસી કરી ! ધિક્કાર હજો,
મારી એ અધમ વૃત્તિને ! આવી અવળી મતિ કેાણ જાણે મને
ક્યાંથી આવી ! હું આજે આમ અધોગતિને આરે કેમ
આવી ઊભો ! ”

“ હે પરમ પરમાત્મા ! જિનશાસન દેવ ! હે અરિહંત
પ્રભુ ! આવા નિઃસ્વાર્થી નિઞ્ચ મહાત્મા જે સ્વયં તરવાને અને
મારા જેવા અનેક અભાગી જીવોને તારવાને સમર્થ છે, એવા
એક મહાપુરુષની કંઈ પણ કારણ વગર આવી કૂર મશ્કરી કર-
વાના અઘોર પાપમાંથી હું કેાણ જાણે કયે ભવે છૂટીશ ! ”

માણેકશાહની આંખોમાંથી પસ્તાવાનો અવિરત અશ્રુ-
પ્રવાહ વહેવા લાગ્યો. એમનું મનપંખી ઊડી ઊડીને શાન્તિ-
સ્વરૂપ આચાર્યશ્રી હેમવિમળસૂરિનાં ચરણોમાં આઘોટવા
લાગ્યું. ક્યારે સવાર પડે અને ક્યારે એ મહાપુરુષની માફી

માથું એવી અતિ તીવ્ર તાલાવેલીથી માણેકશાહનું અંતર તણપાપક થવા લાગ્યું.

આજની રાત્રી માણેકશાહ શેઠ માટે જુગના જુગ જેવી અતિ લાંબી થઈ પડી. માખણ જેવી સુકોમળ તળાઈઓ આજે એમનાં અંગેઅંગમાં બાણશય્યાની માફક ધ્રુવવા લાગી.

આમને આમ અશ્રુ, રુદન અને પશ્ચાત્તાપના અતિ વેગવાન પ્રવાહમાં તરફડતા માણેકશાહ શ્રેષ્ઠીના કર્ણપટ પર પ્રભાતનાં ચોઘડીઆંનો અવાજ આવીને અથડાયો.

પ્રકરણ ૭ મું

પ્રતિબોધ

પ્રભાતનો પ્રકાશ પૃથ્વીના પટ પર પથરાતાં પહેલાં જ માણેકશાહ શ્રેષ્ઠી પોતાનાં નિત્યકર્મથી પરવારી રહ્યા. ગઈ કાલનાં પોતાનાં બીષણ પાપકર્મનું નિવારણ કરવા માટે એમનું મન આજે તલપી રહ્યું હતું.

સર્વ સ્વધર્માવલંબી શ્રેષ્ઠીસમુદાયને આમંત્રણ આપી, મોટા સમારંભથી જ્ઞાનોપગરણીલેટણું લઈ માણેકશાહ શેઠ સૌ સાથે આચાર્ય શ્રી હેમવિભળસૂરિના આશ્રમે આવી પહોંચ્યા.

શ્રી સદ્ગુરુદેવને ભાવસહ ભેટણું ધરી, પ્રદક્ષિણા કરી,
પાંચ અભિગમ સાંચવી, સપ્રેમ ભાવોર્મિથી વંદના કરીને
ધર્મોપદેશની દેશના આપવા માણેકશાહ શેઠે મહારાજશ્રીને
નમ્ર ભાવે વિનતિ કરી.

પરમ તપઃસિદ્ધ શ્રી આચાર્યદેવે સમસ્થિત ચિતથી
સહુતું મંગળકુશળ વાંછયું અને આશીર્વાદાત્મક ધર્મલાલ
આપ્યો. આચાર્યશ્રીજીનો ધર્મોપદેશ:—

બુદ્ધેઃ ફલં તત્ત્વવિચારણં
વેદસ્ય સારો વ્રતધારણં ।
વિત્તસ્ય સારઃ ફિલ પાત્રદાનં
વાચ્ચઃ ફલં પ્રીતિકરં નરાણામ્ ॥

તત્ત્વાત્ત્વ, સત્યાસત્ય, ગુણાવગુણ, હિતાહિત, લાભા-
લાભ, લક્ષ્યાલક્ષ્ય, પેચાપેચ, ઉચિતાનુચિત વગેરેનો જ્ઞાન-
પૂર્વક વિચાર કરીને, સારભૂત તત્ત્વનું ગ્રહણસેવન કરવું એ જ
સદ્બુદ્ધિ પામ્યાનું ફળ છે. ધર્મનું મૂળ દયા છે. અને દયાને
અનુસરીને સર્વ શુભ અનુષ્ઠાન પ્રવર્તે છે. આ જિન આગમનો
એક મુખ્ય સિદ્ધાંત છે. તેથી જ સર્વજલાપિત સત્ય ધર્મનું
યથાર્થ આરાધન કરવાને દયાળુ હોવાની ખાસ જરૂર છે.
અર્થાત્ દયાળુ ધર્મરત્નને યોગ્ય છે. દયાહીન કોઈ રીતે
ધર્મને યોગ્ય નથી. કેમકે એવા નિર્દય પરિણામવાળાનું સર્વ

અનુષ્ઠાન નિષ્કૂળ જાય છે. આ રીતે દયા સહિત શ્રી જિનશાસનની પ્રભાવના કરવા તત્પર રહેવું. પવિત્ર જૈન સિદ્ધાંતોનો પૂરતો અભ્યાસ કરીને ભવ્યજનોને ધર્મોપદેશ દેવા વડે, દુર્વાદીના મદ ગાળવા વડે, નિમિત્તજ્ઞાન વડે, તપોબળ વડે, વિદ્યામંત્ર વડે, અંજન યોગ વડે, અને કાવ્યબળ વડે, રાજા-પ્રમુખને પ્રતિબોધવા અને શ્રી જૈનશાસનની જયપતાકા દશ દિશે ફરકાવવા બનતું વીર્ય સ્કુરાવવું જોઈએ.

મન, વચન અને કાયા વડે શુદ્ધ સમકિત પાળવું; મનથી શ્રીજિન અને જૈન માર્ગ વિના સર્વ અસાર છે એમ નિરધાર કરવો. શ્રી જિનભક્તિથી થઈ શકે તે કરવા દુનિયામાં બીજું કોણ સમર્થ છે? માટે શ્રી જિનદેવ વિના હું અન્ય કોઈને પણ પ્રણામ નહિ કરું એવો મન સાથે નિશ્ચય કરવો. જેમ સમકિત શુદ્ધ નિર્મળ થાય તેમ કરવું. શુદ્ધ દેવચરુને યથાવિધિ વંદન કરીને યથાશક્તિ વ્રત પચ્ચખખાણ કરવાં. ઉત્તમ તીર્થસેવા, દેવચરુની ભક્તિ પ્રમુખ સુકૃત એવી રીતે કરવાં, કે જેથી અન્યદર્શનીજનો પણ તે સુકૃત કર્મોને અવશ્ય અનુમોહના કરી બોધી બીજ વાવી, ભવાંતરમાં સુધર્મ ફળ પામવા સમર્થ થાય. યાવત્ મોક્ષાધિકારી થાય.

વીતરાગનાં વચન પ્રમાણ કરવાં. સર્વજ્ઞ વીતરાગ પર-માત્માએ ત્રણ કાળના જે જે ભાવ કહ્યા તે સર્વ સત્ય છે

એવી દૃઢ આસ્થાવાળો ઉત્તમ લક્ષણો વડે લક્ષિત સમકિત-
રત્નને ધારી ત્રણ કાળ જિનદર્શન કરી, ત્રણકાળ જિનની
સેવા કરી સુખી થાય છે. અસ્તુ.”

ઉપરોક્ત દેશના શ્રવણ કરીને માણેકશાહ શેઠ તથા
સર્વ શ્રોતા શ્રાવકસમુદાયે પરમ સુધાપાનની તૃપ્તિ અનુ-
ભવી, અને નવચેતન વ્યાપ્તિ સમાન દરેક હૃદયમાં ધર્મપ્રા-
ણની અલૈકિક સ્ફૂર્તિ થઈ.

આચાર્યશ્રીનાં જ્ઞાન, વિદ્વતા અને વકતૃત્વશક્તિથી
ઉજ્જયિનીવાસીઓ વિમુગ્ધ બની ગયા. એમની વાણીમાં
વહેતો શબ્દસુધારસનો અવિરત પ્રવાહ શ્રોતાજનોના અંતરપટ
ઉપર કાયમને માટે કેતરાઈ જાય એવો સચોટ અને
અસરકારક હતો. આચાર્યશ્રીના આજના વ્યાખ્યાને સૌને
છક કરી નાખ્યા.

વ્યાખ્યાન સંપૂર્ણ થતાં જ ઉજ્જયિનીના નગરશેઠ
માણેકશાહ શ્રેષ્ઠી ઉભય હસ્ત જોડીને ઊભા થયા. ગુરુદેવ
પાસે જઈને તેમનાં ચરણોમાં એમણે પોતાનું મસ્તક ઝુકાવી
દીધું. તેમની નસેનસમાં વહેતો પશ્ચાત્તાપનો પ્રવાહ વાણી
વાટે બહાર આવવા લાગ્યો.

“પરમ પૂજ્ય ગુરુદેવ ! ગઈ કાલે સંધ્યા સમયે જ્યારે
આપ સહપરિવાર કાઉસરગ ધ્યાનમાં બિરાજમાન હતા,

ત્યારે મેં અભાગીએ આપની સાથે એકદમ અયોગ્ય અને ક્રૂર વર્તન ચલાવીને આપનો જે અક્ષમ્ય અપરાધ કર્યો છે, તે માટે ઉન્નયિનીના આ તમામ શ્રાવકસંઘ સમક્ષ આજે મારા ખરા અંતઃકરણથી આપના ચરણોમાં ક્ષમાયાચના કરું છું.”

માણેકશાહની ઉભય આંખોમાંથી અખંડ અશ્રુધારા એક સરખા વેગથી વહેવા લાગી. અવાજ ગળગળો થઈ ગયો. કંઠ રૂંધાઈ ગયો. હૃદયમાં ડૂબો ભરાઈ આવવાને લીધે આથી વધુ એક પણ શબ્દનો ઉચ્ચાર એમનાથી થઈ શક્યો નહિ.

“ ઉન્નયિની નગરીના ઓ નિર્મળહૃદયી નરવીર ! ભૂલ કબૂલ કરવાની તમારી હિંમત, ધર્મપ્રેમ અને ખરા અંતરનો પશ્ચાત્તાપ જોઈને મને અનહદ આનંદ થાય છે. તમારી ગઈકાલની વર્તણૂક ગમે તેવી હોય, પરંતુ અમારા મનમાં એ વિષે લેશ પણ રોષને સ્થાન નથી. એમ છતાં પણ તમારા મનના સમાધાન માટે તમારા કોઈ પણ વર્તન વિષે અમારા તરફથી તમને સાચા હૃદયે સંપૂર્ણ ક્ષમા આપવામાં આવે છે. ભૂલ એ તો માનવ માત્રનો સ્વાભાવિક ધર્મ છે. પરંતુ પોતાની ભૂલને પકડી પાડવી, અને તેનો ખુલ્લા હૃદયે સ્વીકાર કરવો, એમાં જ સાચી મહત્તા અને માનવતા છે ! ઓ ન્યાયમાગી નગરશેઠ ! એક વસ્તુ ખસૂસ યાદ રાખજો કે આજથી

તમારા શુભકર્મોનો ઉદય થવા માંડ્યો છે. એવું મારે અંતરાત્મા મને સૂચવે છે. ” આચાર્યશ્રીએ માણેકશાહના અપરાધની માફી આપવા સાથે આશીર્વાદોનો ઉચ્ચાર કરતાં કહ્યું.

“પૂજ્ય પ્રવર ! મારા અઘોર અપરાધને ક્ષમા કરવાની આપની ઉદારતાથી હું ભવોભવનો આપનો ઋણી થયો છું. હવે મારી એક જ વિનંતિ છે ”

“ સદ્ગુણી શ્રાવક ! તમારે જે કંઈ કહેવાનું હોય તે સુખેથી કહી દો ! તમારા જેવા ઉચ્ચ કેટિના આત્માના સમાગમથી અમને પરમ સંતોષની પ્રાપ્તિ થઈ છે. ”

“ દયાળુ દેવ ! મારાં પૂજ્ય માતૃશ્રીની એવી ઉત્કટ અભિલાષા છે, કે આજે આપશ્રી સહપરિવાર શહેરમાં પધારીને અમારી પૌષ્ઠશાળામાં યતકિંચિત્ આહારપાણી ગ્રહણ કરશે તો આપનો અતિ અનુગ્રહ થશે ”

“ અસ્તુ, તમારા જેવા ધર્મપ્રેમીને ત્યાં આવવામાં અમને શ્રી હરકત હોય ? ”

આચાર્યશ્રીએ વિનંતિનો સ્વીકાર કરવાથી માણેકશાહનું હૈયું હર્ષાવેશથી ફૂલી ઊઠ્યું. એમણે પ્રથમથી જ તમામ જાતની તૈયારી કરી રાખેલી હતી. ઉજ્જયિનીનો શ્રાવકસંઘ પણ માણેકશાહશેઠને ત્યાં જ જમવાનો હતો. એટલે સકળ

પણ સાથે જ હતો. એટલે કંઈ પણ નવી ગોઠવણ કરવાની આવશ્યકતા બાકી રહી ન હતી. માણેકશાહ શેઠે ઘણા જ ભવ્ય સમારંભથી અને અત્યંત આદરસત્કારથી આચાર્ય-શ્રીની પોતાને ત્યાં પધરામણી કરાવી. ઉજ્જયિની નગરીમાં બધે એક મોટો ઉત્સવ હોય તેવો દેખાવ થઈ રહ્યો.

માણેકશાહનાં માતૃશ્રી કસ્તુરબાને મન તેા આજે સોનાનો સૂરજ ઊગ્યો હતો. એમના ત્યાગ અને તપ આજે ફળીભૂત થયા હોવાથી એમનાં હૃદયનાં દુઃખદર્દ આજે આનંદસાગરમાં ફેરવાઈ ગયાં હતાં.

એક જ રાતમાં માણેકશાહનાં જીવનમાં આવો સુંદર પલટો આણીદેનાર પરમશક્તિશાળી મહાત્માની પધરામણી થવાથી આખા કુટુંબમાં અપૂર્વ ઉત્સાહ છવાઈ રહ્યો હતો.

આમ પરમપૂજ્ય આચાર્યશ્રીની પરમકૃપાથી એક ધર્મ-પ્રેમી કુટુંબ પુનઃ પરમ આનંદ અને ઉલ્લાસમાં મહા-લવા લાગ્યું.

પ્રકરણ ૮ મું

આગ્રામાં ચાતુર્માસ

સાધુસંન્યાસી પાણીના રેલા સમાન છે એ કહેવત જોટી નથી. પાણીનો પ્રવાહ જેમ એક સ્થળે સ્થિર રહેતો નથી, તેમ સાધુ પણ કોઈ સ્થાનમાં સ્થિર રહેતા નથી.

પૂજ્યપાદ આચાર્યશ્રી હેમવિભળસૂરિ, માણેકશાહ શેઠના મનનું સંપૂર્ણ સમાધાન કરીને ઉજ્જયિનીમાંથી વિહાર કરી ગયા. આ ઘટના પર કેટલોક સમય વ્યતીત થઈ ગયા બાદ એક વખત તેઓ પોતાનાં ચતિમંડળ સહિત આગ્રા શહેરમાં આવી પહોંચ્યા. આચાર્યશ્રીની પ્રશસ્તિ ચારે

તરફ પુષ્પની સુવાસ પેઠે પ્રસરેલી હોવાથી આગ્રાનિવાસી નરનારીઓ એમનાં આગમનથી અત્યંત આનંદિત થયાં. સૌએ મળીને આચાર્યશ્રીનો સુંદર સત્કાર કર્યો. એમનું વ્યક્તિત્વ જ એવું પ્રભાવશાળી હતું, કે એમની સેવા કરવામાં જ સૌ પોતાનું અહોભાગ્ય માનતાં. એમની વાણીમાં સત્ય અને અહિંસાનું મહાન બળ હોવાથી, એમનો એક જ શબ્દ અનેક જીવોના જીવનવિકાસ માટે પૂરતો હતો.

ચાતુર્માસ તરત જ શરૂ થવાનો સમય હોવાથી આગ્રાની ભાવિક જનતાએ આચાર્યશ્રીને આગ્રામાં જ ચાતુર્માસ કરવાનો અત્યંત આગ્રહ કર્યો. આ લોકોની અતિ ભાવભરી વિનંતિનો અનાદર થઈ શકે એમ ન હતું. આથી આચાર્યશ્રીએ ચાતુર્માસ આગ્રામાં જ કરવાનો નિર્ણય કર્યો.

આચાર્યશ્રીના આ અનુગ્રહથી આગ્રાનાં શ્રાવકશ્રાવિકાઓના અને અન્યવર્ગના આનંદનો પાર રહ્યો નહિ. આગ્રામાં જાણે કેાઈ મોટો ઉત્સવ હોય તેમ લોકોનાં ટોળેટોળાં આચાર્યશ્રીનો સદુપદેશ શ્રવણ કરવાને ઉભરાવા લાગ્યાં.

આ ઐતિહાસિક કથાના સમયમાં આપણા દેશની વ્યાપારી પરિસ્થિતિ આજના નવા ધોરણ પર રચાયેલી ન હતી. કારણ કે પૂર્વકાળમાં આજનાં સાધન સગવડોનો સહંતર અભાવ હતો. વ્યાપારી લોકો પોતાના પ્રદેશમાં

ઉત્પન્ન થતી વસ્તુઓ અન્ય પ્રદેશોમાં લઈ જતા, અને અન્ય પ્રદેશોમાં પેદા થતી ચીજો પોતાના દેશમાં લઈ આવતા. આવા પ્રકારના વ્યાપાર વ્યવહારમાં એમને લાંબી લાંબી મુસાફરીઓ કરવી પડતી, તેમજ પાર વગરની તકલીફો અને હાડમારીઓ સહન કરવી પડતી. આમ જુદા જુદા પ્રદેશોના જુદા જુદા પ્રકારના ચલાણી નાણાંરૂપ દ્રવ્યો જેવાં કે કેસર, કસ્તુરી, કરિયાણાં, સોનું, ચાંદી, હીરા, મોતી આદિના ક્ય વિક્રય અને સંચયથી દેશની સંપત્તિ, સુખ સમૃદ્ધિ અને આબાદીમાં દિનપ્રતિદિન વૃદ્ધિ થતી રહેતી.

ઉત્તરચિની નગરીના નગરશેઠ માણેકશાહ શ્રેષ્ઠી પોતાના પૂર્વજોને પગલે વંશપરંપરાથી એ જ વ્યાપાર ખેડતા. વ્યાપાર અર્થે દૂરદૂરના દેશોનો દરિયો ખેડતાં પણ તે કદી અચકાતા નહિ. જુદા જુદા સમય અને મોસમની અનુકૂળતાએ તે વિધિવિધ વસ્તુઓ સાથે દેશ વિદેશમાં આવજા કરતા.

જે અરસામાં આચાર્યશ્રી હેમવિમળસૂરિએ આગ્રામાં ચાતુર્માસ ગાળવાનો નિર્ણય કર્યો, એ જ અરસામાં માણેકશાહ શેઠ પણ વ્યાપાર અર્થે ફરતા ફરતા અનાયાસે આગ્રામાં આવી ચડ્યા. અહીં તે એ વખતે જાણે કેાઈ મોટો ઉત્સવ હોય એવી તૈયારીઓ ચાલી રહી હતી. તપાસ કરતાં જણાયું કે જે ગુરુદેવે એમને અવળે માર્ગેથી ઉતારીને ધર્મને સાચો રાહ બતાવ્યો હતો, તે જ આચાર્યશ્રી હેમવિમળસૂરિના

આત્રાના ચાતુર્માસને લીધે જ આ તમામ પ્રવૃત્તિઓ યોજવામાં આવેલી હતી.

આ સમાચાર સાંભળતાં જ માણેકશાહ શેઠનું અંતર હર્ષાવેશથી નાચી ઉઠ્યું. આજે કેટલાંકે લાંબા સમય બાદ એ જ પરમપૂજ્ય ગુરુદેવનાં દર્શન થશે એ આશાએ એમનું હૃદય પુલકિત બની ઊઠ્યું. જરા પણ સમય ન ગુમાવતાં તે જ વખતે માણેકશાહ શેઠ શ્રી સદ્ગુરુ ચરણમાં ઉપસ્થિત થયા. ગુરુદેવને પ્રદક્ષિણા વંદનાદિ કરીને માણેકશાહે યોગ્ય આસન લીધું. માણેકશાહના આજના એકાએક આગમનથી આચાર્યશ્રી પણ અતિ સંતુષ્ઠ થયા. એમણે શ્રાવકના મૂળ ખારત્રત અધિકાર સંભળાવ્યો, અને માણેકશાહે ખારત્રત ઉચર્યા પછી શ્રી ગુરુદેવના આદેશથી પોતાની સાથેની માલની તમામ પોઠોને ખીજે જ દિવસે પાછી ઉજ્જયિની તરફ રવાના કરી દીધી. પોતે શ્રી સદ્ગુરુચરણમાં ચાતુર્માસ ગાળવાનો નિશ્ચય કરીને ત્યાં જ રોકાઈ રહ્યા. ગુરુદેવનાં દર્શન માત્રથી જ એમની વ્યાપારી અને વ્યવહારી વૃત્તિ, ત્યાગ અને વૈરાગ્યની વાડે વળી ચૂકી.

માણેકશાહ શેઠે શ્રી સદ્ગુરુનાં સામીપ્યમાં દિનપ્રતિદિન સામાયિક બે વખત, પ્રતિક્રમણ, પોષહ વગેરે ધર્મકરણી ઉગ્ર અને એકાગ્રભાવે કરવા માંડી. વ્યાખ્યાનમા વાંચવા ગુરુદેવે શરૂ કરેલું શ્રી સિદ્ધાચળ માહાત્મ્ય પણ એમણે પરમ

શ્રદ્ધાપૂર્વક શ્રવણ કર્યું. આ માહાત્મ્ય ભાવિક જીવને એકાવ-
તારી કરીને મોક્ષપદની પ્રાપ્તિ કરાવે એવી અનંત શક્તિને
ધરાવનાર છે એ વાત માણેકશાહની રંગેરંગમાં ઊતરી ગઈ.

ઉચ્ચ કોટીના સંસારી જીવો પણ એક તરફ ઉદ્ધમ,
કાર્ય, વ્યાપાર, વ્યવહારથી અને બીજી તરફ દયા, ન્યાય,
નીતિયુક્ત સત્યધર્મ વિચારથી ઘેરાઈ જઈને સત્ય માર્ગને
શોધતાં ઘણીવાર ગૂંચવાઈ જાય છે. આ ઉભય બાબુઓના
સુમેળને સાધવાનું વિધાન જાણનાર જીવ તો દેવકોટિનો જ
ગણાય છે. આવા વિરલ જીવોનું ભવાંતરે ઉદ્દગમસ્થાન
દેવશ્રેણીમાં થતું જાય છે.

માણેકશાહ શેઠ આવા દેવકોટિના જીવ હોવાથી
એમનો આત્મા દિનપ્રતિદિન વિકાસના પંથે પ્રગતિ કરી
રહ્યો હતો.

સંસારના આધિ, વ્યાધિ અને ઉપાધિમય ત્રિવિધ
તાપમાં તવાયેલાં માણેકશાહ શેઠનાં પવિત્ર અંતરમાં શ્રી
સદ્ગુરુની શીતળ છાંયાથી અને શ્રી સિદ્ધાચળ જિનદેવ-
ભૂમિના માહાત્મ્યનાં અમૃતસિંચનથી શ્રી જિન આગમ શ્રવ-
ણથી પ્રભુનાં દર્શનવંદનની અતિ ઉત્કંઠા જાગી ઊઠી. પૂર્વ-
જન્મના અનેક પ્રબળ શુભ સંસ્કારોનો એકાએક ઉદય થવા
માંડયો.

માણેકશાહ શેઠે શ્રી ગુરુદેવ સમક્ષ ઉપસ્થિત થઈને પોતાની એ અલિલાપા અતિ વિનમ્ર ભાવે વ્યક્ત કરી.

“ પરમ પૂજ્ય ગુરુવર ! મારે અન્નજળનો ત્યાગ કરી પગપાળા ચાલી-ટાઢ, તાપ-આદિથી શરીરને જે કંઈ ઉપ-સર્ગ થાય તે તમામ સહન કરીને શ્રી સિદ્ધાચળની યાત્રા કરવાનો અભિગ્રહ ધારણ કરવો છે. માટે મારો આ અભિ-ગ્રહ નિર્વિઘ્ને પાર પડે એવો આપ અનુગ્રહ કરીને મને આશીર્વાદ આપો. ”

માણેકશાહના આ શબ્દો શ્રવણ કરીને આચાર્યદેવના આશ્ચર્યનો પાર રહ્યો નહિ. માણેકશાહ શેઠનું ખીલતાં કુસુમ સરખું કોમળ શરીર આવી અતિ કપરી કસોટીમાંથી પાર ભિતરી શકશે કે કેમ એ શંકાએ ગુરુદેવનું મન ચિંતાગ્રસ્ત બની ગયું. આવો જોખમી અભિગ્રહ ધારણ ન કરવા એમણે માણેકશાહ શેઠને અનેક રીતે સમજાવવા માંડ્યું.

આગ્રાથી છેક સિદ્ધગિરિ સુધીનું અત્યંત લાંબુ અંતર, લાંબા સમયનો પ્રવાસ, માર્ગની વિકટતા, નદી, નાળાં તેમ જ ઝાડ, પહાડ અને જંગલોમાં પગપાળા ચાલતાં વાઘ, સિંહાદિ હિંસકપશુઓનો ભય, તેમ જ અન્ન, જળ ત્યાગના મહા ઉપ-સર્ગને લીધે શરીરમાં આવતી અનહદ શિથિલતામાંથી પ્રાણ-રક્ષા કરવાની અનિવાર્ય આપત્તિનું બહુ જ સૂચકભાવથી

સમર્થન કયું. પરંતુ ભાવિના કેાઇ અકળ લેદથી માણેકશાહ શેઠનું ધર્મપ્રેમી હૃદય અભિગ્રહ ધારણ કરવાના પોતાના નિશ્ચયમાં મેરુ સમાન મક્કમ રહ્યું. એમનો અડગ નિશ્ચય કેાઇ પણ રીતે મિથ્યા નહિ થઇ શકે એવું જોવામાં આવતાં આચાર્યશ્રીએ મને અંતઃકરણપૂર્વક આશીર્વાદ આપ્યા.

માણેકશાહ શેઠે બરાબર કાર્તિક માસની કૃષ્ણ પ્રતિપદાના દિને પ્રાતઃકાળમાં આગ્રાથી શ્રી સિદ્ધગિરિ પ્રત્યે પ્રયાણ આદર્યું. બરેબર, ભાવિના લેદ ઉડેલવા કેાણુ સમર્થ છે ?

પ્રકરણ નવમું

મંત્રસાધના

ઉજ્જયિની નગરીની ક્ષિપ્રા નદી પરતું ગંધર્વી
સ્મશાન દિવસના સમયમાં તો ખીજ હરકોઈ સ્મશાન જેટલું
જ ભયંકર હતું. પરંતુ રાત્રિના સમયે એ એટલું તો ભયંકર
ખની જતું કે, ભાગ્યે જ ત્યાં જવાની કોઈ હામ ભીડે !
એ વખતે તો નદી, લેખડો અને ઝાડનાં ઠૂંઠાં પણ જાણે
ભૂતનો આકાર ધારણ કરી લેતાં.

અને આજે તો કાળીચૌદશની કાળી રાત એટલે ગંધવી સ્મશાનની ઘોર લયાનકતામાં પૂછવું જ શું ! આજની કાળીરાત્રિની તમામ કાળાશ જાણે ઉજ્જયિની નગરીના ગંધવી સ્મશાનમાં આવીને એકઠી થઇ હતી. હૃદયને લેદી નાંખે એવા લયાનક ચિત્કારોથી સમસ્ત સ્મશાનમાં ઠંઠક અજળ લયાનકતા ભરાઇ રહી હતી.

લોકમાન્યતા મુજબ ગંધવી સ્મશાનની કાળી ચૌદશની રાત્રિ અન્ય રાત્રિઓ કરતાં અનેક ગણી ગંભીર ગણાતી. વાતો ચાલતી કે એ રાતે ચોસઠ જોગણીઓ અહીં રાસ રમવા આવતી. ખાવન વીર અહીં વૈતાળોની સંગે નૃત્ય કરવા આવતા. માથા વિનાના ખવીસો આ સ્મશાનમાં આજે નિરકુંશ મહાલતા. મહાકાલી પોતાના ખપ્પર માટે ખોપરી-ઓની શોધમાં રખડતી. ભૂત, પ્રેત, ચૂડેલ, ડાકિની, શાકિની આદિ પ્રેત યેનિનો આજે એક મહાન મેળો હતો. મેલી વિદ્યા તેમ જ મંત્ર સાધના સાધતા સાધકો, અને હાડકાંઓને શોધતા કાપાલિકો સિવાય આજની રાત્રે ભાગ્યેજ કોઇ નજરે ચડતું. ઠેકઠેકાણે લડલડ થતા લડકાઓ ભાળીને પથ્થર હૃદયનો માણસ પણ લડકીને ભાગી જાય એવી અજળ-ગજળની લયાનકતા આજે ઉજ્જયિનીના ગંધવી સ્મશાનમાં ભારોભાર ઉભરાઇ જતી હતી.

સમય બરાબર મધ્યરાત્રિનો હતો. કાળી ચૌદશની

કાળી સમસમાકાર રાત સ્મશાનની શૂન્યતામાં પોતાના હૃદયભેદક સૂસવાટા ભરતી વહી જતી હતી. વચ્ચે વચ્ચે કોઈ કૂતરાના રુદન કે શિઆળના અવાજ સિવાય આ સ્મશાની શાન્તિમાં ભંગ પાડનાર કોઈ ન હતું.

આ વખતે કાળા ઓળા જેવી એક વ્યક્તિ આ ભયંકર સ્મશાનની અંધાર ભયાનકતા વચ્ચે કંઈક મંત્રસાધના સાધવામાં મશગૂલ હતી. એની ડોકે ઓખી ઓપરીઓની એક બિહામણી માળા લટકતી હતી. એ ઓપરીઓનાં ભયંકર નિર્જીવ જડખાં મૃત્યુહાસ્ય હસી રહ્યા હોય એમ એ ઓપરીઓની વચ્ચે દાંત દેખાતા હતા.

આ સાધક વ્યક્તિએ પોતાની આસપાસ પોતાનાં રક્ષણ માટે તલવાર વડે એક ગોળ કૂંડાળું દોરેલું હતું. ઉપરાંત એની આબુખાબુ ચારે દિશાએ ચાર ખુદ્દલી તલવારો નજદીકમાં જ જમીનની અંદર થોડી થોડી દાટીને ઊભી કરવામાં આવી હતી. એણે મેલી સાધના માટે ઉપયોગી થાય એવા કેટલાક અલક્ષ્ય અને અપેય પદાર્થો પોતાની ચારે બાજુએ ગોઠવી રાખેલા હતા. વારંવાર તેનાં મ્હોંમાંથી કંઈક મંત્રોચ્ચારના ઝીણા શબ્દો બહાર આવતા અને બહારની ભયાનક શૂન્યતામાં ભળી જતા.

આવી કાળી અંધારી રાતે ઉજ્જયિનીના ગંધવી સ્મશાનમાં આ કોણુ હશે એવો પ્રશ્ન કોઈને પણ ઉપસ્થિત થાય

એમાં નવાઈ નહિ. એ માણસ પેલા જૈન યતિ પદ્મનાભસૂરિનો મોકલાવેલ એક કાપાલિક હતો. કાળા ગોરા લૈરવને વશ કરવા માટે તે કાળી ચૌદશની રાતે આ ગંધવી સ્મશાનમાં આવ્યો હતો. હરકોઈ મોટી સાધના સાધવા માટે મહાન સાધકોને કાળી ચૌદશની રાતે દૂર દૂરથી છેક ગંધવી સ્મશાનમાં આવવું પડતું. આ કારણથી એ કાપાલિક પણ આજે અહીં પોતાની મેલી સાધના સાધી રહ્યો હતો. છેક સવાર પડતાં લગી જુદી જુદી ક્રિયાઓ કરતા રહીને એણે પોતાનો મેલો પ્રયોગ સિદ્ધ કરી લીધો.

લોંકાગચ્છના જૈન યતિ પદ્મનાભસૂરિ વાચકની જાણ બહાર નહિ હોય. જેણે એક વખત માણેકશાહ શેઠનું મન દેવદેસસરનાં પૂજનઅર્ચનમાંથી ફેરવી નાખ્યું હતું તે જ એ પદ્મનાભસૂરિ.

માણેકશાહ જેવા પ્રતિષ્ઠિત નગરશેઠને પોતાના મત તરફ ફેરવી નાખવા માટે તે મગફળ હતો. એક માણેકશાહ બીજા હબરોને ફેરવી શકશે એવી આશા એ સેવી રહ્યો હતો. પરંતુ આચાર્યશ્રી હેમવિમળસૂરિની અદ્ભુત શક્તિએ એ તમામ આશાઓ પર એક જ અપાટે પાણી ફેરવી દીધું હતું. પોતાની સઘળી જહોમત આમ એકાએક ધૂળધાણી કરી નાંખનાર આચાર્ય શ્રી હેમવિમળસૂરિ ઉપર તે ઝેરી નાગ જેવો ક્રોધાયમાન બની ગયો હતો. કોઈ પણ રીતે આ

વેરનો બદલો લેવા તે તલપી રહ્યો હતો. આ કારણથી કાળોગોરા ભૈરવને વશ કરવા માટે તેણે મેલી સાધનાના પ્રયોગ અજમાવવા માંડ્યા હતા. અને કાળી ચૌદશની રાતે એ મેલી સાધનાના એક સાધકને ઉજ્જયિની નગરીના ગંધર્વી રમશાનમાં મોકલાવીને એણે પોતાના એ પ્રયોગને પરિપૂર્ણપણે સાધી લીધો હતો.

પ્રયોગ સિદ્ધ થતાં હવે તેણે એ પ્રયોગ આચાર્ય શ્રી હેમવિમળસૂરિના પરિવાર પર અજમાવવા માંડ્યો હતો. કાળોગોરો ભૈરવ મંત્રસાધના વડે વશ થઈ જવાથી હવે તેઓ એની આજ્ઞા ઉઠાવવા ખડે પગે તૈયાર હતા. અને એની આજ્ઞાથી જ તેઓ દરરોજ આચાર્ય શ્રી હેમવિમળસૂરિના પરિવારના એક સાધુના શરીરમાં પ્રવેશ કરતા. સાધુના શરીરમાં પ્રેત યોનિનો પ્રવેશ થતાં જ તે આખો દિવસ ચારે તરફ ધૂમવા મંડી જતો. આમ નિર્દય રીતે ધૂમાવી ધૂમાવીને કાળોગોરો ભૈરવ બીજે દિવસે આ નિર્દોષ સાધુના શરીરનો અંત આણુતા. આમ દરરોજ અકેક સાધુનું અતિ કઠ્ઠણ રીતે મૃત્યુ થવા લાગ્યું.

આચાર્ય શ્રી હેમવિમળસૂરિને માટે પોતાના પરિવારની આ યાતના એકદમ અસહ્ય થઈ પડી. એક રીતે વિચારતાં મૃત્યુ તો મોડું વહેલું દરેક પ્રાણી પર નિર્માણ થયેલું જ છે, પરંતુ દરરોજ એકેક સાધુનો આવી ભયાનક રીતે અંત

આવતો એમનાથી જોઈ શકાતો ન હતો. સાધુઓના આ લેલી અને ભયંકર મૃત્યુ માટે એક પણ ઇલાજ કે એક પણ દવા કારગત નીવડ્યાં નહિ. મૃત્યુના આ ઘોડાપૂરને રોકવાનું સર્વથા અશક્ય થઈ પડ્યું; તેમ તેનો લેદ પણ કોઈ જાણી શક્યું નહિ.

આખરે આચાર્ય શ્રી હેમવિમળસૂરિએ જ્ઞાન નિમિત્તથી વિચાર કરીને આ ઉપદ્રવ ટાળવા માટે શાસનદેવીનું આરાધન કર્યું; અને એ વખતે એમને પ્રત્યુત્તર મળ્યો, કે “તમે વિહાર કરતા કરતા જ્યારે ગુજરાત તરફ જશો, ત્યારે તમને એ ઉપદ્રવ ટાળનાર દેવનો પ્રત્યક્ષ પરચો થશે.”

આ પ્રત્યુત્તરથી આચાર્ય શ્રી હેમવિમળસૂરિના મનનું ઘણું અંશે સમાધાન થયું. પરંતુ પોતાના પરિવારના દશ દશ સાધુઓનો જ્યાં નિર્દય રીતે ઘાત કરવામાં આવ્યો હતો, એવું આગ્રા શહેર હવે સૂરિજીને જાણે ખાવા ધાતું હોય એવું લાગવા માંડ્યું.

આગ્રાની તમામ જનતા પણ આ ભયંકર ઘટનાથી અત્યંત ઉચ્ચાટમાં પડી ગઈ હતી. આચાર્યશ્રીના અંતર પર લાગેલી ચોટ જેટલી જ આગ્રાવાસીઓના હૃદય પર પણ લાગી હતી. આગ્રાનાં ભાવિક શ્રાવક શ્રાવિકાઓ પોતાના પરમપૂજ્ય ગુરુદેવની આવી દુઃખદ દશા જોઈને ખાવરાં

બની ગયાં હતાં. શેરી, ચોટે અને ગલીએ ગલીએ આ એક જ વાત ચર્ચાઈ રહી હતી. પરંતુ આ દુઃખદાયક દર્દનું ઔષધ કયાંય પણ અસ્તિત્વ ધરાવતું ન હતું.

ચાતુર્માસ સંપૂર્ણ થતાં જ આ તરફ માણિક્યશાહ શ્રેષ્ઠીએ પોતાની લીધણ પ્રતિજ્ઞા સાથે શ્રી સિદ્ધગિરિ પ્રત્યે પ્રયાણ કર્યું અને બીજી તરફ આચાર્ય શ્રી હેમવિમળ-સૂરિએ પોતાના દસ દસ શિષ્યોના દુઃખદ અને દારુણ અવસાનનું દર્દ હૃદયમાં લઈને, અને અગિઆરમા શિષ્યને મરણ પથારી પર મૂકીને ખિન્ન હૃદયે શ્રી શાસનદેવીની આજ્ઞા અનુસાર ગુજરાતને માર્ગે વિહાર શરૂ કર્યો.

પ્રકરણ ૧૦ મું

આત્મ ખલિદાન

સુમસ્ત જગતને પોતાના પ્રચંડ તાપથી તપાવતા સવિતા દેવ અસ્તાચળે સ્ત્રીધાવવાની તૈયારીમાં હતા. સંધ્યા-દેવી ભાસ્કર ભગવાનને વધાવવા માટે કુમકુમનો થાળ લઈને ધીમે પગલે આવી આવતી હતી. વિશાળ વન તરુ-વરોના અતિ લાંબા ગએલા ઓળા હળવે હળવે અદૃશ્ય થવા લાગ્યા હતા. ખોરાકની શોધમાં જંગલે જંગલ ઊડનારાં પંખીઓ પોતાના માળામાં પાછાં ફરવા માટે તત્પર બની

રહ્યાં હતાં. બાલપખીડાં પોતાનાં માતાપિતાની અતિ ઉત્સુક અંતરે રાહ જોતાં ‘ચીં ચીં’ અવાજે જંગલનાં ઝાડો ગજવી રહ્યાં હતાં. દિવસભરનો જંગલનો કોલાહલ શનૈઃ શનૈઃ શાન્ત પડતો જતો હતો. સંધ્યાની રમણીયતાનું જંગલની રમણીયતા સાથે સંમિશ્રણ થતાં નિસર્ગનું સૌન્દર્ય કંઈ અનેરી છટાથી ખીલી ઊઠ્યું હતું.

આ સમયે એક અવધૂત યોગી જેવો લાગતો મસ્ત માનવી આ ઘનઘોર જંગલની અંદર વાયુવેગે વિચરી રહ્યો હતો. નથી એને ભૂખનું ભાન કે નથી એને ખ્યાસની પિછાન. ભૂખ અને તરસ બાણે એનાથી સદાને માટે ફર થઈ ગયાં હતાં. આ ઘટાટોપ જંગલ અદ્ય સમયમાં જ રાત્રિના કાળા અંધકારથી વ્યાપ્ત બની જશે એ વાત એના લક્ષમાં ઊતરી હોય એમ લાગતું ન હતું. વિકરાળ વાઘ, વરુ વગેરે હિંસક પ્રાણીઓ એના દુર્બળ બનેલા દેહને પલવારમાં જ ફાડી ખાશે એવો એને સ્વપ્ને પણ ભાસ ન હતો. એને એનું પોતાનું પણ ભાન હતું કે કેમ એ વસ્તુનો નિર્ણય કરવાનું કામ પણ મુશ્કેલ હતું.

આ માણસ કોઈ મહા અધ્યાત્મવાદી મહાયુરુષ છે, કે જંગલી ગમાર છે એ પણ ઉપલક દૃષ્ટિએ જોનાર બાણી શકે એમ ન હતું. એ ડહાપણનો ભંડાર છે કે દિવાનાનો સર-

દાર છે એ કળી શકવું કઠિન હતું. એ સદ્ગૃહસ્થ છે કે ચોર છે, કે ડાકુ છે તેનો કશો જ નિર્ણય થઈ શકે નહિ એવા એના રંગ ઢંગ, જોનારને ઘડીભર મૂંઝવણમાં ગરકાવ કરી દેવાને પૂરતા હતા. ખાડા, ટેકરા, ખીણો, જંગલો, સૌ એને મન સમાન હતું. આત્મધ્યાનમાં જ ધ્યાનમસ્ત બનેલો આ ધૂની જેવો જણાતો માનવી એક સરખી ગતિએ જંગલનો માર્ગ કાપી રહ્યો હતો. એનું લક્ષ્યગિન્દુ શું છે તે કોઈ પણ માણસની કલ્પનામાં ઊતરી શકે એવો વિષય ન હતો.

વાચક ! આ વનવિહારી વ્યક્તિને હવે કદાચ ઓળખી શક્યા હશે. એ અન્ય કોઈ નહિ, પરંતુ ઉજ્જયિની નગરીનો નગર શેઠ માણેકશાહ શ્રેષ્ઠી પોતે જ હતો. શ્રી સિદ્ધાચળનાં દર્શન થતાં સુધી અન્નજળનો ત્યાગ કરવાની એની બીષણ પ્રતિજ્ઞાએ એના આત્માની અંદર અજબ શ્રદ્ધાનું સિંચન કર્યું હતું. અને એ અખૂટ શ્રદ્ધા જ એને છેક આગ્રાથી અહીં ડીસા અને પાલણપુર પ્રદેશના મગરવાડા ગામના ગાઠ જંગલો સુધી ખેંચી લાવી હતી. શ્રદ્ધા એ એક એવી અજબ શક્તિ છે, કે જેની પાસે બુદ્ધિનાં તમામ હથિયાર હેઠાં પડી જાય છે. શ્રદ્ધાના સાનિધ્યમાં બુદ્ધિ બહેર મારી જાય છે, મહાત્-નિરાધાર બની જાય છે. જ્યાં બુદ્ધિ પોતાની પાંખો ફેફડાવતી બેસી જાય છે, ત્યાં શ્રદ્ધા પોતાનું ધાયું નિશાન સર કરી જાય છે.

શ્રદ્ધાની આવી મહાશક્તિને પોતાના હૃદયમાં ઠાંસી ઠાંસીને ભરનાર માણેકશાહ શેઠ આજે આ ભયાનક જંગલમાં આવી પહોંચ્યા હતા. શ્રી સિદ્ધગિરિના અવિરત રતન વચ્ચે તે આ અગ્રેય જંગલના માર્ગને તીરના વેગે વીંધી રહ્યા હતા. પરંતુ ભાવિના ગર્ભમાં શું છુપાયેલું છે તે કોણ જાણી શક્યું છે ! ભાવિના ભેદ કોણ ઉકેલે !

જગતમાં મહાપુરુષોનું જીવનપરિવર્તન અચાનક અને અદ્ભુત રીતે થાય છે. કુદરત જે વ્યક્તિનો જીવનપલટો કરવા ધારે છે, તેને જાણે હાથ પકડીને જ નવે રસ્તે ચઢાવી દે છે. ઇતિહાસના પટ પર આવાં અનેક ઉદાહરણો મોજૂદ છે.

ઉજ્જયિની નગરીના માણેકશાહ શ્રેષ્ઠીનું જીવનપરિવર્તન પણ આવા જ કોઈ અનેરા સંજોગોને આભારી હતું. કારણ કે :-

ક્યાં ઉજ્જન ક્યાં આગરા, ક્યાં સિદ્ધગિરિવર સ્થાન !

ક્યાં માનવ માણેકશાહ, ક્યાં માણિભદ્ર મહાન !

મહાપુરુષોના જીવન પલટા સમયે કુદરત વેરાઈ ગયેલા મણકાને એકઠા કરીને તેની માળા કોઈ અકળ કળા વડે પોતાના હાથે જ પરોવી દે છે.

માણેકશાહ શેઠનું જીવનપરિવર્તન પણ આવા અનેરા સંજોગોના અણુધાર્યા ઐક્યથી થવા પામ્યું હતું. એક શ્રી

સિદ્ધગિરિના આત્મધ્યાન સિવાય એમને બાહ્ય જગતનું બિલકુલ ભાન ન હતું. રાત દિવસ સિદ્ધાચળ સ્મરણ એમના અંતર પટ પર રમી રહ્યું હતું. એમનાં હૃદયના પ્રત્યેક ધબકારમાં સિદ્ધગિરિ શબ્દ ધડકી રહ્યો હતો. એમની રક્તવાહિનીઓમાંનું રક્ત સિદ્ધગિરિ સ્મરણે વહી રહ્યું હતું. એમનાં અંગેઅંગ, અણુએઅણુ અને રોમેરોમ શ્રી સિદ્ધ ગિરિના મહામંત્રનો અખંડ ઉચ્ચાર ઉચરી રહ્યાં હતાં. જે મહાપુરુષનાં જ્ઞાન અને પુદ્ધિ આવી ઉચ્ચત્તમ ભૂમિકામાં વિચરી રહ્યાં હોય, તે દેહ જેવી એક તુચ્છ વસ્તુની દરકાર પણ કેમ કરે! દેહ તો એમને મન એક પરપોટો જ હોય. એ રહે તોય શું, અને જાય તોય શું!

જે જંગલમાં આજે માણેકશાહ શેઠ એક રણશૂરા રણવીરની માફક ઝાઝમી રહ્યા હતા; એ જંગલ ચોર, ડાકુ અને લૂંટારાઓનું મુખ્ય ધામ હતું. આ લોકોનું એક મંડળ આજ સવારથી જ કોઈ શિકારની શોધમાં આ જંગલમાં ભટકી રહ્યું હતું. પરંતુ કમનસીબે આજે આખા દિવસમાં કોઈ માલદાર શિકાર એમના હાથમાં ઝડપાયો ન હતો. આથી આજે તેઓ નિરાશ બની ગયા હતા. સાંજ પડતાં હવે એ બધા અહીંથી ઉપડી જવાની તૈયારી કરી રહ્યા હતા.

એટલામાં જંગલ અને ઝાડીમાંથી પવનવેગી ગતિએ

પૂરપાટ ચાલ્યા આવતા માણેકશાહ શેઠ પર એમની દૃષ્ટિ પડી. “ કર્મ છુપે ન લભૂત લગાયો. ” એ સૂત્રાનુસાર માણેકશાહ શેઠનાં વ્યક્તિત્વની તેજસ્વિતા આજની અવ્યવસ્થિત સ્થિતિમાં પણ એમના ચહેરા પર ચમકી રહી હતી. કમળપુષ્પ સમાન એમની સુકોમળ મુખમુદ્રા મહાન શ્રીમંતોને પણ દુર્લભ હતી. એમનાં અંગેઅંગમાં ખાનદાનીનું ઓજસ ઉભરાઈ રહ્યું હતું.

આવા શ્રીમંત જણાતા શાહ પુરુષને આ અઘોર જંગલમાં એકલો આવી ચડેલો જોઈને, ચોર મંડળની નિરાશામાં આશાનો સંચાર થયો. ઝડપી ગતિએ ઝપાટાબંધ પસાર થઈ જતા આ મહાપુરુષને એમણે તરત જ ઊભા રહેવાને પડકાર કર્યો. પરંતુ અહીં માણેકશાહ શેઠ કયાં હતો, જે એમના પડકારની પરવા કરે ! આ તો એક મહા અવધૂત યોગીરાજ પોતાનાં આત્મધ્યાનમાં જ મસ્ત હતો. એના બહારના કાન બંધ થઈ ગયા હતા. ચોરોના પડકારને શ્રવણ કરી શકે એવી એમની સ્થિતિ રહી ન હતી. ચોરોનો પડકાર એ બહેરા કાનો પર અથડાઈ પાછો ફર્યો. એમની ગતિ જેમની તેમ એક સરખા વેગથી ચાલુ હતી.

માણેકશાહ શેઠની આવી વિલક્ષણતા જોઈને ચોરોના અંતરમાં શંકાનો ઉદ્ભવ થયો. આવો શ્રીમંત જણાતો

માણસ આટલો ગમાર હોઈ શકે ખરો ? ચોરો વિચારમાં પડયા. એમના પડકારની દરકાર ન કરે એવી એક પણ વ્યક્તિ આજ લગી એમની નજરે ચડી ન હતી. એમણે વિચાર્યું કે આ શ્રીમંત માણસ લૂંટારાના ભયથી જ દિવાના પણાનો પાઠ ભજવી રહ્યો છે.

માણેકશાહની મસ્ત દશાને એક ઢોંગ માની લઈને આ લોકો એકદમ ક્રોધાયમાન બની ગયા. આખા દિવસની શિકારની તલપ હવે ક્રોધની પરાકાષ્ટાએ આવી પહોંચી. એમણે પોતાનાં તમામ હથિયારો સાથે માણેકશાહનાં શરીર પર એક સામટો ધસારો કર્યો.

આ મહાપુરુષના મહાન આત્માએ એના દેહ સાથેનો સંબંધ તો ક્યારનોએ તણ દીધો હતો. પરંતુ સ્થૂલ દષ્ટિએ દેખાતો સંબંધ પણ આ દયાહીન ડાકુઓએ અનેક ભયંકર જખમોથી દૂર કરી દીધો. ક્રોધાવેશમાં એમણે માણેકશાહ શેઠનાં શરીરના ત્રણ ટુકડા કરી નાંખ્યા. ઉજ્જયિનીના નગરશેઠનો અમર આત્મા એમના દેહરૂપી ઘટને ભેદીને અનંતજ્યોતિમાં એકાકાર થઈ ગયો. અંત સમય સુધી એમના હૃદયમંદિરમાં શ્રી સિદ્ધગિરિનાં રટનનો ધ્વનિ અખંડ અને અભંગ રહ્યો.

ધર્મધ્યાનમાં તરબોળ બની રહેલા આત્માની અંદર

દશમું]

વીર માણિભદ્ર

૭૧

વૈર, વિરોધ, શોક, દુઃખ કે ભયને માટે સ્થાન હોતું નથી. એ તો ઇષ્ટસિદ્ધિનાં પોતાનાં લક્ષ્યબિન્દુમાં જ લીન હોય છે, તદ્રૂપ હોય છે. માણેકશાહ શેઠની વિહ્વળ ઉન્માદદશા પણ આવી જ તદ્રૂપતાના પ્રતીક રૂપ હતી. શ્રી જિનશાસન ધર્મધીર જીવ વીરગતિમાં વિરામ્યો. દેહ ઢળી પડ્યો અને આત્મા પરમાત્માની પરમ વિભૂતિરૂપ દેવકોટિમાં પ્રવેશ પામ્યો.

મહામૂલી માલવભુમીની ઉજ્જયિની નગરીના નગર-શેઠ માણેકશાહ શ્રેષ્ઠીનો પવિત્ર આત્મા આ અદ્ભુત આત્મ-ખલિદાનથી ભુવનપતિ દેવોમાં વ્યંતર માણિભદ્રના નામે મશહૂર થયો.

આજ પણ માણિભદ્ર વીરનાં ત્રણ સ્થાનક પૂજાય છે. ઉજ્જયિની નગરીની ક્ષિપ્રા નદીને તટે વિશાળ વટવૃક્ષ નીચે મસ્તક પૂજાય છે, મગરવાડામાં ઢીંચણ પૂજાય છે, અને ઉત્તર ગુજરાતમાં વીજાપુર નજદીક આગલોડ ગામે ધડ પૂજાય છે.*

* વિક્રમ સંવત ૧૭૩૩ ની સાલમાં તપગચ્છ વાદી આચાર્ય શ્રી શાન્તિસોમસૂરિએ આગલોડ ગામે માણિભદ્ર વીરનાં ધડ પૂજનનાં સ્થાને એકસોએકવીસ ઉપવાસ કરી, પદ્માસને ખેસીને આરાધન કર્યું હતું. આ વખતે માણિભદ્રવીર પ્રગટ થયા, અને એમને આંખ મીચીને ફરી ઉઘાડવાની આજ્ઞા કરી. આચાર્યે આંખ મીચીને

ધન્ય હો ! અખૂટ શ્રદ્ધાના અંબાર રૂપ એ મહાત્માના
મહાન આત્માને !

ઉઘાડતાં પોતાને મગરવાડાનાં સ્થાનકે જોયા. આ સ્થળે એમણે વીર
શ્રીની આરા અનુસાર એમની પિંડીની સ્થાપના કરી.

જે કોઈ સત્યતાથી આસ્થા રાખીને વીર માણિભદ્રનું આરા-
ધન કરે છે તેની સર્વ આશાઓ સંપૂર્ણ થાય છે. જળ, અગ્નિ,
ઝેરી સાપ, ખરાબ ગ્રહ, દુષ્ટ રાજા, રોગ, લડાઈ, રાક્ષસ, શત્રુઓનો
સમૂહ, મરડીનો ઉપદ્રવ, ચોર, શિકારી પશુઓ અને મદોન્મત
હાથીઓનો ભય, તેમજ અતિવૃષ્ટિ, અનાવૃષ્ટિ, દુર્ભિક્ષ સ્વચક્ર
(પોતાની સેનાનો ભય) પર ચક્ર (પારકા રાજ્યનો ભય) એ તમામ
ભયોમાંથી રક્ષણ કરે છે.

પ્રકરણ ૧૧ મું

વીર માણિભદ્ર

ચાતુર્માસ જીતયા પછી આચાર્ય શ્રી હેમવિભજસૂરિએ ગુજરાત તરફ વિહાર કર્યો. અનેક શહેરો, નગરો અને ગામોમાં વિચરતા અને ભાવિક જીવોને પ્રબોધતા તે આગળ ને આગળ ચાલવા લાગ્યા. કેટલાક દિવસોના અવિરત પ્રવાસ બાદ જે ઠેકાણે માણિકશાહ શેઠનો દેહાંત થયો હતો, તે પાલણપુર નજદીકના પ્રદેશમાં આવી પહોંચ્યા. આ સ્થળે

એમને એકાએક એવી આત્મસ્ફુરણા થઈ કે શાસન દેવીનાં સૂચન અનુસાર આ સ્થાનમાં અવશ્ય કંઈક દિવ્ય દર્શનની પ્રાપ્તિ થવી જોઈએ. આ આત્મપ્રેરણા મુજબ એમણે આગળ વધવાનું છોડી દીધું અને એજ સ્થળે અઠ્ઠમનો તપ કરીને કાઉસગ્ગ ધ્યાનમાં બેસી રહ્યા.

આચાર્યશ્રીના આ તપના પ્રભાવે વ્યંતર ઈંદ્ર માણિભદ્ર-વીરનું આસન ચળાયમાન થયું. અવધિજ્ઞાનથી એમને જાણવામાં આવ્યું, કે એમને ભવસમુદ્રથી તારનાર મહાન ઉપકારી આચાર્ય શ્રી હેમવિમળસૂરિ અહીં કાઉસગ્ગ ધ્યાનમાં બિરાજેલા છે.

આચાર્યશ્રીને વંદના કરવા અર્થે વીર માણિભદ્રે ભાવન વીર અને ચોસઠ જોગણીની પોતાની દેવસેના સહિત આવીને ઘેરા ગંભીર ધ્વનિથી અંતરીક્ષમાંથી પોતાનાં આગમનનું સૂચન કર્યું.

“ જ્ઞાનોપકારી, પરમપૂજ્ય સદ્ગુરુશ્રીને હું સપ્રેમ વંદના કરું છું ”

“ ધર્મલાલો ભવ: ” આચાર્યના મુખમાંથી અનાયાસે આ શબ્દો બહાર નીકળી ગયા. પરંતુ આસપાસ નજર કરતાં કોઈ પણ વ્યક્તિ દક્ષિગોચર ન થવાથી તે આશ્ચર્ય પામ્યા.

“ આ શું ? અંતરીક્ષમાંથી વંદન કરનાર ધર્મપ્રિય ધીર વીર ! સત્ય સ્વરૂપે પ્રગટ થાઓ ” ગુરુએ ધ્વનિ પ્રતિ ધ્યાન આપીને જણાવ્યું.

“ ગુરુ મહારાજ ! આપે મને ન ઓળખ્યો ? ” માણિભદ્ર વીરે દેવસ્વરૂપે પ્રગટ થઈ, સન્મુખ આવીને વંદન કર્યું.

“ ઓળખુ છું. જગતના વંદનીય દેવોને કોણુ ન ઓળખે ? આપ તો દેવકોટિના દેવ જ છો ને ? ” ગુરુદેવે પોતાની કલ્પનાશક્તિનો ઉપયોગ કરતાં કહ્યું.

“ આપ મને દેવસ્વરૂપમાં જોઈને એમ જ કહો એમાં નવાઈ નહિ. પરંતુ આપણી ઓળખાણુ કંઈ એટલેથી જ અટકતી નથી. ” વીર શ્રી એ જણાવ્યું.

“ તો તેથી વિશેષ શીરીતે જાણી શકું ? હું તો એક મનુષ્યકોટિનો જીવ છું. ” આચાર્યશ્રીએ પોતાની યથા-સ્થિત સ્થિતિ વ્યક્ત કરતાં કહ્યું.

“ આપ મનુષ્યકોટિના હોવા છતાં અનેક જીવોને દેવ કોટિમાં મૂકી શકવાનું સામર્થ્ય ધરાવનાર એક મહાન આત્મા છો. ” દેવે આચાર્યશ્રીના અજબ સામર્થ્યની સ્તુતિ કરતાં કહ્યું.

“ હું તો અધિકારી જીવોને ધર્મબોધ આપીને સત્ય-

માર્ગે બતાવનાર નિમિત્ત માત્ર છું.” ગુરુએ પોતાની માનવ-સહજ અશક્તિ વ્યક્ત કરતાં કહ્યું.

“ ખરેખર, આપ તો ધર્મના મહાન સંરક્ષક છો. ભૂલેલા જીવોને સત્ય માર્ગે બતાવીને તેમના ધર્મની રક્ષા કરો છો. ” વીરે ગુરુમહારાજની પુનઃ પ્રશંસા કરતાં કહ્યું.

“ સાધુવેશ એ લોકકલ્યાણ સાધવામાં અને ધર્મની રક્ષામાં જ સાર્થક થાય છે. ” આચાર્યશ્રીએ સાધુત્વની સાર્થકતા શામાં છે તે જણાવતાં ઉચ્ચાર્યું.

“ ધન્ય છે ! આપની નમ્રતા, નિઃસ્પૃહતા, અને સત્યતાને ! ” દેવે ગુરુદેવ પર ધન્યવાદ વરસાવ્યા.

“ હવે આપ કૃપા કરીને કહેશો કે દેવકોટિમાં આપનું સ્થાન કયા દેવ સ્વરૂપે છે ? ” ગુરુએ પ્રશ્ન કર્યો.

“ અત્યારે મને જે સ્થાન પ્રાપ્ત થયું છે તે આપ મહોદયનું જ અપાવેલું છે. ”

“ મારું અપાવેલું ? આપ શું કહો છો ? ” ગુરુ એકદમ આશ્ચર્યચકિત થઈ ગયા.

“ હું ઉજ્જયિની નગરીના નગરશેઠ માણેકશાહ શ્રેષ્ઠીનો જીવ આજે વ્યંતર ઇંદ્રવીર* માણિભદ્રના નામે ઓળખાઉં છું ”

* ઇંદ્ર ચોસઠ ગણાય છે. દશ દેવલોકના ઇંદ્ર, વીશ ભુવન-પતિના ઇંદ્ર, સોળ વ્યંતરના ઇંદ્ર, સોળ વહાણુવ્યંતરના ઇંદ્ર, ઉપ-

“ માણેકશાહનો જીવ ! ” ગુરુનાં આશ્ચર્યનો પાર રહ્યો નહિ.

“ હા, ગુરુદેવ એ જ ! આગ્રામાં આતુર્ભાસ કરવા આપના શરણુમા રહેલો, અને ત્યાં શ્રી સિદ્ધાચળ માહાત્મ્યનું શ્રવણ કરાવીને આપે જેનો ઉદ્ધાર કર્યો તે જ આ માણેકશાહ ” માણિભદ્રવીરે પોતાની પૂર્વકાળની પિછાન આપતાં જણાવ્યું.

“ ત્યારે શું માણેકશાહનો.... ” ગુરુનું વાક્ય અધુરું રહ્યું.
“ હા, દેહાંત થયો. ” અધુરું વાક્ય વીરશ્રી એ સંપૂર્ણ કરતાં કહ્યું.

“ ઓહ ! કેવી રીતે દેહાંત થયો તે કહે શો ? ” ગુરુએ ઊંડી ઉદ્દિગ્નતાથી પ્રશ્ન કર્યો.

રાંત સૂર્ય અને ચંદ્ર મળી ચોસઠ જાતિના ઈંદ્ર કહેવાય છે. વ્યંતર-જાતિના દેવોમાં મુખ્ય આઠ જાતિ છે. કિત્તર, કિમ્મ પુરુષ, મહોરગ, ગંધર્વ, યક્ષ, રાક્ષસ, બૂત અને પિશાચ તેઓ સ્વર્ગ, મૃત્યુ અને પાતાળમાં સર્વ સ્થળે સ્પર્શ કરતા, સ્વતંત્રપણે એક બીજાના સહવાસમાં મરજી મુજબ ગતિ કરતા ચારે દિશાઓમાં ધૂમતા રહે છે. વળી કોઈ તો માણસોની સેવકોની પેઠે સેવા કરે છે, અને અનેક પર્વત, ગુફા, ગાઢ વન, બોલ (કંદરા) ઇત્યાદિમાં નિવાસ કરે છે. તેથી તેઓ વ્યંતર કહેવાય છે. તેઓમાં કોઈ અમુક ક્ષેત્રનું રક્ષણ કરનાર હોવાથી ક્ષેત્રપાળ કહેવાય છે.

“ પગપાળા પ્રવાસ કરીને શ્રી ચિદ્વાચનનાં દર્શન વંદન કરવાનો આપની પાસે અભિગ્રહ ધારણ કરીને આ સ્થળે આવતાં કોઈ જંગલી મનુષ્યોએ દ્રવ્યની લાલચે શ્રી સિદ્ધગિરિ સ્મરણમાં મસ્ત એવા માણેકશાહ શેઠનાં શરીરનો ઘાત કર્યો, ” દેવે માણેકશાહ શેઠના દેહાંતનું કારણ રજૂ કરતાં કહ્યું.

“ શ્રી જિનશાસન દેવની શું એવી જ ઇચ્છા હશે ? ” ગુરુવ ઉદાસીનતાથી ગદગદ કંઠ થઈ ગયા.

“ હા દેવની એ ઇચ્છાના પ્રતિક્ષણ રૂપે જ મને આજે દેવસ્વરૂપે જોઈ શકો છો. હવે આજ્ઞા કરો કે હું આપ ગુરુ-દેવની શી સેવા કરી શકું ? ” દેવે ઉભય હસ્ત જોડી ઉચ્ચાર કર્યો.

આ વખતે આચાર્યશ્રીએ પોતા પર વીતેલી તમામ હકીકત રજૂ કરતાં જણાવ્યું, કે “ આગ્રામાં કોઈ અકળ અને અતિગૂઢ કારણને લઈને મારા દશ શિષ્યો ન સમજાય એવી દીવાનાની દશામાં ઘણા જ રીબાઈ રીબાઈને મરણને શરણ થયા છે, અને અગિયારમો શિષ્ય પણ એ જ હાલતનો ભોગ બની કટોકટીભરી સ્થિતિમાં પડેલો છે. આ અતિ જંગલીર ઘટનાના ભેદના ઉકેલ માટે જ શ્રી શાસન દેવીની આજ્ઞા અનુસાર અમે અત્રે આવેલા છીએ. અને અમોને

હવે તો પરિપૂર્ણ પ્રતીતિ થઈ છે, કે એ દુઃખદ દશાનું નિવારણ આપ જ કરી શકશો. ”

આચાર્યશ્રીની આ વાણી સાંભળીને વીર માણિભદ્ર પણ સ્તબ્ધ થઈ ગયા. થોડી વાર તેઓ મૌન રહ્યા. અવધિજ્ઞાન વડે જોતાં એમને તરત જ પ્રત્યક્ષ થયું, કે આ ઉપદ્રવ લોકાગચ્છના આચાર્યે સાધેલા કાળાગોરા ભૈરવનો જ છે. વીરશ્રીએ ગુરુદેવને આશ્વાસન આપ્યું અને પોતાની સેનાના આવન વીરોમાંના એક વીરને કાળા ગોરા ભૈરવને હાજર કરવા આજ્ઞા કરી.

વીર તરત જ વિદાય થયો અને અલ્પ સમયની અંદર કાળાગોરા ભૈરવને શ્રી માણિભદ્રવીર પાસે લાવીને હાજર કર્યા. ભૈરવ હાથ જોડીને આજ્ઞાની રાહ જોતા માણિભદ્ર દેવ સમક્ષ ઊભા રહ્યા.

“ ભૈરવદેવ ! પોતાનાં ધર્મધ્યાનમાં જ પ્રવૃત્ત એવા સંત પુરુષોને ઉપદ્રવ કરીને તમે મહા અનિષ્ટ કયું છે. આવાં અધમ કર્મનાં ઉપાજનથી તમારું કોઈ કાળે કલ્યાણ થવાનું નથી. માટે તમે તરતજ જૈન સાધુઓને સતાવવાનો તમારો ઉપદ્રવ દૂર કરો,” માણિભદ્ર વીરે કાળાગોરા ભૈરવને એમનો ઉપદ્રવ દૂર કરવા આજ્ઞા કરી.

“ પ્રભુ ! આપની આજ્ઞા અમોને સર્વદા શિરસાવધ જ

હોય. પરંતુ આમાં તો અમે મંત્ર બળ વડે બંધાયેલા છીએ. એટલે અમારી ઇચ્છા હોવા છતાં પણ અમે એ બંધનમાંથી છૂટી શકવાને અસમર્થ છીએ. ” કાળા ગોરા ભૈરવે દેવની આજ્ઞાનો અમલ કરવાની પોતાની અશક્તિનું કારણ રજુ કરતાં કહ્યું.

“તમે સીધી રીતે નહિ માનો તો સખત હાથે કામ લેવું પડશે” દેવે જરા ઉગ્ર અવાજે ઉચ્ચાર કર્યો.

“મહારાજ ! આપ અમારા સ્વામી છો; પરંતુ અમે પરાધીન છીએ. આપ જો બળ જળરીથી આપની આજ્ઞાનું પાલન કરાવવા ઇચ્છતા હશો, તો આપની સામે પણ અમેને યુદ્ધમાં ઉતરવાની ફરજ પડશે.” કાળાગોરા ભૈરવે પોતાના નિશ્ચયની અડગતા દઢતાપૂર્વક જણાવી દીધી.

માણિભદ્ર દેવે હવે વિચાર્યું કે આ લોકો શાન્તિપૂર્વકની સમજાવટને કદી પણ વશ થાય એમ નથી. એમના અતિ ઉગ્ર અને તામસી સ્વભાવને પહોંચી વળવા માટે દેવ માણિભદ્રે પોતાનાં દેવત્વને આધારે વૈકિંચલખિધ ફેરવી, સોળ ભૂબળોને ધારણ કરી કાળા-ગોરા સાથે યુદ્ધ કરી તેમને નમાવ્યા, અને આચાર્ય શ્રી હેમવિમળસૂરિના પરિવાર પરનો એમનો ઉપદ્રવ સહાને માટે દૂર કર્યો અને અગિયારમા સાધુ મૃત્યુમુખમાંથી ઉગરી ગયા.

આ રીતે ઉજ્જયિની નગરીના એક વખતના નગરશેઠ માણેકશાહ શ્રેષ્ઠીએ પોતાના અપૂર્વ ધર્મપ્રેમ અને અદ્ભુત આત્મબલિદાનને લીધે દેવ કેટિનું અતિ હૃદય સ્થાન પ્રાપ્ત કરીને પોતાનું યશસ્વી નામ સદાને માટે અમર કર્યું.

હજારો ધન્યવાદ હો ! એ ધર્માત્માના પરમ પવિત્ર આત્માને !

પ્રકરણ બારમું

-૦૦૦-

પૂજન વિધિ

વીર માણિભદ્ર એ સોળ પ્રકારના વ્યંતર ઇંદ્રમાંના એક છે. એમનું પૂજન-આરાધન શી રીતે કરવું, તેનાં અનેક વિધાનો શાસ્ત્રમાં બતાવેલાં છે. પરંતુ તેમાં સહેલી, સાદી અને સૌથી બની શકે એવી વિધિ આ નીચે આપવામાં આવે છે.

આઠમ, ચૌદશ, તથા માસના દરેક રવિવારે આંબેલ કરવું. અને જે ઠેકાણે વીરનું સ્થાનક હોય તે ઠેકાણે, આંબેલ હોય તે દિવસે ધૂપદીપ વગેરે અષ્ટદ્રવ્યથી પૂજા કરવી.

અને જ્યાં સ્થાનક ન હોય, ત્યાં ફક્ત આંખેલ કરીને નિમ્ન-
લિખિત મંત્રની એકવીસ નૌકારવાળી ગણવી તેમજ સ્થાન-
કવાળાએ પણ ગણવી.

મંત્ર

ૐ અસિઆઝ સાય નમઃ પઠોશ્રી માણિભદ્ર દિશતુ મમ
સદા સર્વકાર્યેષુ સિદ્ધિમ્ ॥

આસો સુદ ૧૦, માહ સુદ ૫, તથા વૈશાખ સુદ ૩ આ
દિવસોમાં ઘણા યાત્રાળુઓ બાધા મૂકવા આવે છે. કોઈ-
કોઈવાર રવિવાર, મંગળવાર, આઠમ, ચૌદશ એ દિવસોમાં
પણ બાધા મૂકે છે. વળી કેટલાક લોકો જાતે બાધા મૂકવા
આવવાને બદલે બીજા કોઈની સાથે વાંટ મોકલી આપે છે. પરંતુ
એ પ્રમાણે કરવાથી બાધા વળતી નથી તથા કુળની વૃદ્ધિ થતી
નથી. માટે જેને બાધા કરવાની હોય તે માણસે પોતે પોતાના
બાળક સહિત સ્થાનકે આવીને બાધા કરવાની આવશ્યકતા છે.

ઉપરાંત માણિભદ્રવીરનું વચન છે કે, હવે પછી તપ
ગચ્છની પાટે જે આચાર્ય થશે, તેમનું હું સ્વયં ધર્મરક્ષણ
કરીશ. માટે આચાર્યોએ પરદેશમાં વિહાર કરતાં પહેલાં
શ્રી માણિભદ્રવીરનાં સ્થાનકે જઈને ધર્મલાભ આપવાનું
ચૂકવું નહિ. આમ કરવાથી એમની સર્વત્ર જ્યાંતિ થઈ
ધર્મજ્ઞાનની ઊંડી છાપ લોકોના મન પર પડે છે, અને તેમની
મંગળકામના સિદ્ધ થાય છે,

શ્રી માણિભદ્રજીનો છંદ

સરસતિ સામિણુ પાય પ્રણમેવં,
સુ ગુરુ નામ સદા સમરેવં;
ગુણ ગાઉં મણિભદ્ર વીરં,
વીરં માંહી શાહ સધીરં. ૧

ઉજ્જેણી નગરી પવિત્રં,
રાજ કરે વીર વિક્રમાદિત્યં;
બાવન વીર રમે તિહાં રાસં,
મણિભદ્ર કેરો તિહાં વાસં. ૨

દૈત્ય નિવારણુ તે તિહાં ક્રીધં,
ગોરડીઓ નામે પ્રસિદ્ધં;
માને મોટા મહિપતિ રાજં,
સંઘ ચતુર વિધ સારે કાજં. ૩

કલિયુગમાં જાગંતો પીઠં,
માણિભદ્રતું સ્થાનક દીઠં;
માલવ દેશ મહીં વર દીધં,
હુઃખ હુકાલ તિહાં દૂરે ક્રીધં. ૪

ધાણુ ધારં દેશ પ્રસિદ્ધં,
તિણુ થાનક તિહાં તીરથ કીધં;
તપગચ્છ નાયક વિધ્ન નિવારં,
માણિભદ્ર નામે જયકારં.

૫

મગરવાડ તિહાં તીરથ જાત્રં,
નાચે ખેલે નાચે પાત્રં;
મલી સુવાસણુ ગાવે ગીતં,
ઝોચ્છવ મહોચ્છવ થાવે નિત્યં.

૬

ભેરી ભૂંગળ સરણાઈ સાદં,
વાજે વંસાન ફેરી નાદં;
કાલ દદામા ને મૃદંગં,
નાચ જાત્ર સારંગી ચંગં.

૭

વાગે રણુસીંગા કરણાટં,
માણિભદ્ર થાનિક ગહ ઘાટં;
ઠામ ઠામથી આવે સંઘં,
ચંદન પુષ્પ ચઢાવે ચંગં.

૮

સૂરિ મંત્ર તણા ધરનારં,
તે આવે તહારે દરબારં;
તેને આપે બુદ્ધિપ્રકાશં,
ગચ્છ નાયક તે લહે સુખ વાસં.

૯

ત્રિભુવન માંહી તેજ અપારં;
 માણિભદ્ર તું વિશ્વાધારં,
 મહિયલ માંહી મેરૂ સમાનં,
 મહા મુનિવર ધરે તુમ ધ્યાનં,

૧૦

તેત્રીસ કોડ દેવોના દેવં;
 છપ્પન કોડ કરે તુજ સેવં,
 ભણે ભવાની તુજ શુભગ્રામં,
 ચોસઠ જોગણી લહે તુમ નામં.

૧૧

જંબુ ભારત અનોપ ઠામં,
 આગલોડ વસે તિહાં ગામં.
 વસે શેઠ વરણ અઠારં;
 રાજ સખલસિંહ સુખ કારં.

૧૨

તસ ધરણી વીરાંખાઈ જેહં;
 ચોસઠ કલા શુભ લક્ષણ દેહં.
 તસ કૂખેં અવતરિયો હંસં;
 રામસિંહ દીપાવ્યો વંસં,

૧૩

તિહાં શિખરખંધ ઊંચો પ્રાસાદં;
 દેવલોક સું માંડે વાદં.
 સુમતિ નાથ તીર્થંકર દેવં;
 ચોસઠ ઇંદ્ર કરે તિસ સેવં.

૧૪

પુર બાહિર એક થાનિક સારં;
શિખરખંધ છે ચિત્રાકારં.
સત્તર તેત્રીસે મન ઉદ્ધાસં;
શાન્તિ સોમ રદ્ધા ચોમાસં. ૧૫

નિશ દિન મુનિવર રહે તુમ ધ્યાનં;
કરે તપ યજ્ઞ નહિ અભિમાનં.
અચલ અખીહર હરખે રાજં;
સારે પરભવ કેરા કાજં. ૧૬

માણિભદ્ર આરાધન ક્રીધં;
એકસો એકવીસ દિન પ્રસિદ્ધં.
પ્રત્યક્ષ તેહ થયા તતખેવં;
ત્રણ વચન કહે સહિ મેવં. ૧૭

માગ માગ તું હું તૂઠો આજં;
સાડું હું તુજ વાંછિત કાજં.
કહે મુનિવર સુણો ક્ષેત્રપાલં;
તપ કરતાં મુજ કરો સંભાલં. ૧૮

મહિમા વાઘે તુજ ઇણુ ઠામં;
ખટ દર્શન જપે તુજ નામં.
મહિમા વાઘે દેશ વિદેશં;
શાન્તિ સોમ દિયે ઉપદેશં. ૧૯

સિદ્ધવડ સરીખો છે જ્યાં હં;
 માણિભદ્રતું થાનિક ત્યાં હં;
 જીવ જંત ઉગારણુ હારં.
 તિણુ થાનક તિહાં પાલે અમારં.* ૨૦
 આવે સંઘ મળી બહુ સાથં;
 કરે વિનંતી જોડી હાથં,
 ગુલ પાપડી કરે સુવિચારં
 લેવા આવે વરણુ અઠારં. ૨૧
 દીપ ધૂપ પુષ્પાદિક સારં,
 વધામણુ દેઈ બહુ નારં;
 તેલ સીંદૂર ચઢાવે ચંગં,
 કેસર ચંદન રૂટે રંગં. ૨૨
 માણિભદ્ર તું તૂંચો દેવં,
 વંધ્યા સુત આપે તતખેવં;
 પંગુલ પાઉ તૂટ્યા દે હાથં,
 ચક્ષુ હીણુને દે ચક્ષુ નાથં ૨૩
 તુજ નામે જાય વિખ પરમૈહં,
 તુજ નામે થાય નિરમળ દેહં;
 વાય ચોરાશી વીસ્મા રોગં,
 માણિભદ્ર નામે ન હોય સોગં. ૨૪

* અહિંસા.

કુબ્જ અઢાર તુંહી નિવારં,
 તુજ નામે જાય નિરધારં;
 હૈયા હોળી ને કંઠમાલં,
 તુજ નામે થાય વિસરાલં ૨૫

વાયુ વાળા ને વળી શૂલં,
 વિસ્ફોટક જાએ તે મૂલં;
 વ્યાધિ શત્રુ ને સનિપાતં,
 તુજ નામે ન કરે ઉપધાતં. ૨૬

કામણુ ટુંમણુ મંત્રં જંત્રં,
 ઔષધ જડી ને વળી તંત્રં;
 સાકિની કાકિની ભૂત પ્રેતં
 તુજ નામે જાએ રણુ ખેતં. ૨૭

ગ્રહ પીડા ન કરે દેહં,
 દૂરથી દોષ ટળે તતખેવં;
 પુરવ પુન થાએ સનમુખં,
 માણિભદ્ર નામે સવી સુખં ૨૮

મણિધર ક્ષણિધર જે વિકરાલં,
 તુજ નામે થાય કૂલની માલં;
 વાઘ સિંહ આવે દઢ કાલં,
 તુજ નામે નાસે તતકાલં ૨૯

ભર દરિયામાંહી તોફાન,
 બેડી તોડે માણિભદ્ર પ્રધાન;
 પર દલ આવ્યાં ફર પલાયં
 વૈરી કોઇ ન માંડે પાયં. ૩૦

મારગ ભૂલ્યા મેલે: સાથ,
 જળમાં ડૂબ્યા દીયે હાથ;
 આગ બળંતી શીતળ નીરં,
 ધ્યાન ધરે માણિભદ્ર વીરં. ૩૧

બંદીબાનેથી છોડાયં,
 રાજા રૂઠ્યો સનમુખ થાયં;
 ધાડ પડાશી ચોટા ચોરં,
 તુમ નામે કોઇ ના કરે ભોરં, ૩૨

ઘર ઘરણી સું નિરમળ ચિત્તં,
 તુમ નામે હોએ પુત્ર વિનીતં;
 દક્ષણાવર્ત ને ચિત્રાવેલં,
 તુમ નામે આવે રંગ રેલં. ૩૩

સોના સિદ્ધિ પુરસો જેહં,
 તુજ નામે રહે ઘર નેહં,
 કામ કુંભ ચિંતામણિ રત્નં;
 તુમ નામે રહે ઘર જત્નં. ૩૪

લક્ષ્મી ઘર આવે સ્વયમેવં,
 માણિભદ્ર તુમ તૂંચે દેવં;
 હય ગય પાયગ સુખપાલં,
 મોટા મંદિર ભરિયા માલં. ૩૫

નવ નિધિ ઘર તણે સંજોગં,
 માણિભદ્ર નામે સુખ ભોગં;
 ઝં કાર જપીએ તુમ નામં,
 સીજે મુજ મન વાંછિત કામં. ૩૬

પવિત્રપણે ધરે તુમ ધ્યાનં,
 તે નર પામે જગમાં માનં,
 સુરવર માંહી વડો જેમ ઇંદ્રં,
 ગ્રહગણ માંહી વડો જેમ ચંદ્રં. ૩૭

બલવંત માંહી બાહુ બલ વીરં,
 વીરા માંહી માણિભદ્ર વીરં;
 રચના કરે કવીશ્વર કોડં,
 કરી ન શકે તાહરી હોડં. ૩૮

શ્રવણે સુણતાં બહુ સુખદાયં,
 હુઃખ દાલીદ્ર દૂરે પદાયં;
 માણિભદ્ર તું જગતી જોતં,
 સંધ ચતુરવિધ શાન્તિ પોતં. ૩૯

કળશ

છાપ્ય

માણિભદ્ર તું દેવ, સેવ મેં તારી કીધી;
 દુઃખ દાલીદ્ર જેહ, તેહને શીખ જ દીધી,
 દેવમહીં શિરતાજ, કાજ મુજ સઘળાં સારો;
 મમ શત્રુ હોય જેહ, તેહને તુર્ત નિવારો.

જાગતી જોત જગમાં સહી, માણિભદ્ર સાચો સદા;
 શાન્તિસોમ કહે સુણો, આપો મુજ સુખ સંપદા.

ગરબો

(સારું સારું રે સુરત શહેર) એ રાગ

વાણી વીણાપાણિ વરદા, મન સમરી જગમાતરે,
ગુણુ શ્રી માણિભદ્રના ગાઉં, વિશ્વ વિદિત વિખ્યાત,
સુખકર સાચો છે.

વીરોના મુગટમણિ વડવીર, સુખકર સાચો છે.
ધ્યાઉં ધર્મધુરંધર ધીર, સુખકર સાચો છે,
એ ટેક.

ખાવન વીર માંહી મહા બળિયા, મહિમા વંત મહંત રે,
સુર નર નરપતિ જેને સેવે, અકલ પ્રતાપ અનંત,
સુખકર સાચો છે. ૨

માલવ દેશમાં મહિમા મોટો, ઉજ્જેણીમાં અખંડ રે,
ગોરડિયો જિહાં નામે ગવાયો, દુષ્ટને દેતો દંડ
સુખકર સાચો છે. ૩

ધર્મ ધરા દેશે ધાણુ ધારે, મગરવાડા માંહી રે,
પાલનપુર વર પુરની પાસે, તેજ તપે જે ત્યાંહીં,
સુખકર સાચો છે. ૪

તપગચ્છ વિદ્ન નિવારણ કારણ, ભગતી જ્યોત જણાયરે,

ચંદ્ર પ્રતાપે ચિહ્ન દિશે આવો, ગુણ જગ જેના ગાય.

સુખકર સાચો છે. ૫

ગુર્જર ધર્મમાં શ્રેષ્ઠ ગણાયો, સાબરમતી તટ સારરે,
અગસ્થ મુનિના આશ્રમે, અક્રીટ અગસ્થ પુર અવતાર.

સુખકર સાચો છે. ૬

તરલીટ નિરંતા ગીતતી રે, વિલસિત વૃક્ષ વિશેષ રે,
વિકસિત ઉપવન વેલી વિલાસે, બહુ શોભિતપુર ખેશ.

સુખકર સાચો છે. ૭

બ્રાહ્મણ ક્ષત્રિય વૈશ્ય વિશેષે, વળી શૂદ્રાદિક વાસ રે,
શ્રાવક પશુ જિહાં વસિયા સુખિયા, નિજ નિજ ધર્મ નિવાસ

સુખકર સાચો છે. ૮

સુમતિ જિનેશ્વર દેવ સુહંકર, પ્રભુકલ્યાણિક પાસ રે,
સુંદર બે જિન મંદિર શોભે, અચરતાં આવે ઉદ્ધાસ.

સુખકર સાચો છે. ૯

સંવત સત્તર તેત્રીસ સાલે, રામ સિંગવડ રાજ, રે
રાજગાદી પર બંઠે રાજ, નીડર નકતા નવાજ.

સુખકર સાચો છે. ૧૦

શાન્તિ સોમે તેજ સમામાં, સાધ્યા વીર સુબળ રે,
સાધતા એકસો એકવીસ દિવસે, પ્રગટ થયા તે પ્રમાણ.

સુખકર સાચો છે. ૧૧

પુરણ વીરનો પરચો પ્રસર્યો, દેશ અને પરદેશ રે.
ખટ દર્શન જન પૂજે ખંતે, હરખ ધરી રે હંમેશ,
સુખકર સાચો છે. ૧૨

સંઘ આવે કરી લાવે સુખડિયો, લાવ ધરી લલી ભાંતરે;
ચરચે સિંહર તેલ ચડાવી, ખરચે ધન ખરી ખાંત,
સુખકર સાચો છે. ૧૩

આશા પૂરે સૌ જનોની, શરાનો શિરતાજ રે;
લકત જનોની ભીડો ભાંગે, આપે સમર્યો અવાજ;
સુખકરસાચો છે. ૧૪

ડાકણી-શાકણી ભાગે ડરતી, ચૂડેલ ડરતી ચાળ રે,
ઝાંપડી ખાવી સામું ન ઝાંખે, ઝાંખે દાવાનળ બાળ;
સુખકર સાચો છે. ૧૫

ચોર યુગલનું જોર ન ચાલે, દુશ્મન નાસે દૂર રે,
વ્યંતર કારણ કાંઈ નવ લાગે, ભાગે ભૂતડાં ભૂર;
સુખકર સાચો છે. ૧૬

આજ લગણ પણ 'આગલોડે આ, પરચો દે પ્રત્યક્ષ રે'
સેવતાં દૂર કરે સૌ સંકટ, લાવી દયામાં લક્ષ;
સુખકર સાચો છે. ૧૭

એજ વીર તણા આધારે, એકવીસ દિન અનુષ્ઠાનરે,
પ્રીતે સાધી પૂરણ કીધું, વસુધારાનું વિધાન.
સુખકર સાચો છે. ૧૮

૧ ગામનું નામ છે.

વર્ષ ઓગાળીસેં પંચાવન, મનોહર ચૈતર માસ રે.
સૃષ્ટિ મંગળવારે સાધન, પૂરણ કીધું પ્રકાશ.

સુખકર સાચો છે. ૧૯

વીળપુર શુભ શહેર વાસી, અમૃત વિજય તે આવી રે.
વીરનું ધ્યાન ધરીને વસીયા, લક્ષ સાધનમાં લાવી.

સુખકર સાચો છે. ૨૦

લાલ રૂચીજીના બહુ લાયક, દોલત રૂચીજી દક્ષ રે,
પરમ મિત્ર મુજ તાસ પસાયે, સુખથી વસિયો સમક્ષ.

સુખકર સાચો છે. ૨૧

ઉત્તમ ગુરુના દિક્ષિત ઉત્તમ, રત્ન વિજય ગુરુ રાય રે,
તે ગુરુના પદપદ્મ પ્રતાપે, થિર જશ જગમાં થાય.

સુખકર સાચો છે. ૨૨

શીખે શીખવે ને સંભળાવે, રૂઠે ક'ઠે રસાળ રે,
ગુણ અમૃત વીર વરની ગાવે, પામે મંગળ માળ,

સુખકર સાચો છે. ૨૩

આ ગરબો વીળપુરના રહીશ યતિ શ્રી મહારાજ અમૃતવિજયજીનો
રચેલો છે,

શ્રી માણિભદ્ર યક્ષકી સ્તુતિ

(છંદ)

જય જય ઝંકારા, જય જય ઝંકારા.
 આરતિ ઉતારે, શાસન રખવાળા.
 સમકિત દષ્ટિ સુરવર સોહે, મંગળ નિત કારા.
 માણિભદ્ર નામે સુરજક્ષ, તપગચ્છ સુખકારા. ....જય
 મંજર અંકુશ નાગ વજર ભુજ, ગુરજ મુખધારા.
 રૂપ અવતાર વરાહ સરીખા, ગજપર અસ્વારા. ....જય
 કુશળ કરે જે નામ દીયે નિત, આનંદ કરનારા.
 જગજસ વાધે આસકો સાધે, લક્ષ્મી ધરકારા. ....જય
 વીરવાર ગુલ પાપડી લાડુ, લયન સીરી પ્યારા,
 ધ્રુપ દીપ નૈવેદ્ય સહકર, આઠમ દીન સારા. ....જય
 વેયાવચ કર્તા સખ સુરવર, કાઉસગ્ગ ચિત્ત ધારા,
 આતમ વલ્લભ સહજ ધરી જે, આવ્યશ્યક છારા. ....જય

માણીભદ્ર છંદ

સુરપતિ નિત સેવિત શુભવાણી,
વિબુધ વૃંદ વૃંદિત બ્રહ્માણી;
અધિકાનંદ ઉદયસ્થુ બાણી,
પ્રણુમી સહુ શારદ સુપરાણી. ॥ ૧ ॥

વિમલ વચન મૂઝ ઘો વર દાતા,
ગુણનિધિ ગોરડીયા ગુણ ગાતા;
ભૂજલ જિન મોહન મુનિ બ્રાતા,
ત્રિભુવનમાં ખેલત વિખ્યાતા. ॥ ૨ ॥

માણીભદ્ર મહિ મંડલ મંડન,
ખગધારી ખેલે ખલ ખંડન;
ગોરડીઓ દૂરિજન જન ગંજન,
ભગત વચ્છલ ભય ભાવડિ ભંજન. ॥ ૩ ॥

દુહા

વીર સુણો એક વિનતી, સેવકની સુવિચાર;
પરિ પરિ ખીસુ ન પરાભવે, કરો તેહનો નિસ્તાર. ॥ ૪ ॥

અભિમાની અક આગરા, અપજસ કરી અપત્ય;
 કપટી કુડક બુદ્ધિયા, નિર્દય નિખર નિસત્ય. ॥ ૫ ॥
 માણિભદ્ર માતાપિતા, અડવડિયા આધાર,
 ક્ષેત્રપાલ ધરી ખાતશ્યુ, શત્રુ કરે સંહાર. ॥ ૬ ॥
 ખાવન વીર માંહે સખલ, જગી જગતો જસવાય;
 પ્રભુ મનવંછિત પૂરવો, ગુણીયણુ જસ ગુણુ ગાય. ॥ ૭ ॥

ત્રિભંગી છંદ.

ગુણુ ગાઉં જગતે એકચિતે ખરીય ખંતે તાહરા,
 વિરાધિવીરા ધરણી ધીરા તુંહિ ભૈરવ કિન્નરા;
 તુંહિ ખરડો તુંહિ ખાખર તુંહિ ચોવડિ ચાચરા,
 શ્રી માણીભદ્ર સુભદ્ર જય જયકર શત્રુઃસીંહર માહરા. ॥ ૮ ॥

મહાકાલ તુંહિ વીરહર સિદ્ધ હરાડો તુંહિ ખોડીઓ,
 રાતીઓ જાંગડ તુંહિ ચામુંડ માંકડો ઝંત્રોડીઓ;
 આગીઆ ઠામિ ઠામિ પીઠ પર સિદ્ધ તુઝ ખરા,
 શ્રી માણીભદ્ર. ॥ ૯ ॥

શાકિની ડાકીની ભૂત વ્યંતર રાક્ષસી સીકોતરી,
 તુઝ નામે નાસેં દીખ ત્રાસેં દુષ્ટ નહુતિ નિરખેં ફરી;
ચોવટેં ચાચર તુંહિ ખેલે સકતિ ખેલે સંકરા,
 શ્રી માણીભદ્ર. ॥ ૧૦ ॥

તું વિષમ વાટે ગિરિય ઘાટે જલધિજલ પૂરે વહે,
નડઅનડ સંકટ વિકટ કળે આદમી જે સુખ લહે;
તુઝ નામ જપતાં કુસલ ખેમે પ્રેમસ્થુ આવે ધરા,

શ્રી માણીભદ્ર. ॥ ૧૧ ॥

ખડભૂજ ભયહર ખડગ વિષધર પાસ પાણી પીઠાકએ,
ખર્જૂચલ કપાલ માલા ડમક ડમરૂ ડાકએ,
કલ લેવિ કરતો ધરણી રમતો વૈરી દમતો આતુરા,

શ્રી માણીભદ્ર. ॥ ૧૨ ॥

પાય ઘમેં બુધર જોગ જટધર હાથ ખપર ખરતરં,
બ્રહ્માંડપિંડ પ્રચંડ નવખંડ અગનિ જોવે ખડગ ધરં;
કૈલાસ સિખરેં સમુદ્ર તિરેં દિસો દિસંતુ ખેચરા;

શ્રી માણીભદ્ર. ॥ ૧૩ ॥

જમૂત નીલ સમાનરૂપં સરૂપ તાહરૂ કુણુ લહેં,
સુર અસુર માન દેવ દાણુવ આણુ તાહરી સિર વહે.

તૂં મંત્રમૂલી ચંત્રતંત્ર ચંદ્રમાર વિ શુભકરા,

શ્રી માણીભદ્ર. ॥ ૧૪ ॥

દીવાણુ તૂંહિ અરજવેગી તૂંહિ કાજ અહલ તૂં,
તૂંહિ ચક્રિતા તૂંહિ મેહતા તૂંહિ મીરા પટલ તૂં;
તે ભણી તૂંજને કહું ખેતલ ચિત્તધરી તું સુરવરા,

શ્રી માણીભદ્ર. ॥ ૧૫ ॥

નવનીદ્ર રીદ્ર સમૃદ્ધિ દાતા જગતિ નેતા તું સદા,
વાંછિત પૂરણ કષ્ટ ચૂરણ સુકવિ ટાલે આપદા;
તુંહિ પિતા માતા તુંહિ ત્રાતા નાથસ્વામિ સહોદરા,

શ્રી માણીભદ્ર. ॥ ૧૬ ॥

ત્રિહું ભુવન હીડે ચક્ષ કેડે રૂરે સેવા સારતા;
પારકી સાધુ અસાધુની તું લહે જગની વારતા,
ભગતી મુરતી ભવન તાહરી પાય પૂજે સૂરનરા;

શ્રી માણીભદ્ર. ॥ ૧૭ ॥

જે મરમ બોલા લુ બદ્ધ લોલા વિકલ લવતા માનવી,
પરવિધન લોખા તરત રોખા વહે વાણી નવનવી,
કલિ કરણ રાતા પટરાતા કુમતિદાતા અનુચરા,

શ્રી માણીભદ્ર. ॥ ૧૮ ॥

વિષુ ગુનહવેરી જન ભલેરી આલ્ખબોલે અણુછતા,
કરઅહી અસમર છેડે અરિસિવારે વરી વ્યાપતા;
ઉપગાર કીધો મનન બાણે ગરબી ગુનહ ગોખરા,

શ્રી માણીભદ્ર ॥ ૧૯ ॥

પરગુણ ન બોલે શિષ્યોલે લુંડી પરે ભમતા ભમે,
પર રીખ દેખી દુઃખ અલેખી સાધુ સજનને દર્મે;
બરબરે બોકડ સાદ બરકે હરામિ હર કતિ કરા,

શ્રી માણીભદ્ર ॥ ૨૦ ॥

કલસ

ક્ષેત્રપાલ ભૂપાલ આપજે માગ્યા મુઝને સમરથ સાહેબ જાણુ,
યાચના કીધી તુઝને કરતલે ગ્રહી ત્રીસુલ કંથ કાપે કટકના;
ઋદ્ધિ સિદ્ધ ઘરઆણુ.

કોડી પુરે તુઝ મનના મગરવાડા પુરખંડણો અતુલીબલ અશરણુ
શરણુ રાજ રત્ન પાઠક વિનવે શ્રી માણીભદ્ર જય જય કરણુ.

શ્રી માણીભદ્રજીનો છંદ

(ત્રોટક)

શ્રી માણીભદ્ર સદા સમરો,
ઉર ખીચમેં ધ્યાન અખંડ ધરો;
જપીયાં જય જયકાર કરો,
લજ્યાં સહુ નિત્ય લંડાર ભરો. ૧
જે કુશળ કરે નામજ લીયા,
આનંદ કરે દેવ આશ કીયા,
સૌભાગ્ય વધે જગ સહસ્ત્ર ગુણો,
દિલ સેવ્ય દે પ્રભુ જશ હુગુણો; ૨

અરિયણુક+ સહુ અલગા ભાગે,
 વિરુદ્ધાન+ વૈરી જન પાથ લાગે;
 સંકટ શોક વિયોગ હરે,
 ઉંણુ વેલા+ આપ સહાય કરે. ૩

ભૂત ભયંકર સહુ ભાગે,
જક્ષ યોગણી સાયણી નવી લાગે;
 વાય ચોરાશી જાય અલગી,
 લખમી સહુ આય મળે વેગી. ૪

ગુલ-પાપડીયાં ગુરુવાર દિને,
 લાપસીયા લાડુ શુદ્ધ મને;
 ધુપ દીપ નૈવેદ્ય ધરો,
 આઠમ દીન પુજા અવશ્ય કરો. ૫

જેહને દિન પ્રતિ જાપ સદા,
 તસ સુપનાં તરમે+ પ્રત્યક્ષ કદા;
 જીપીયાં સહુ જાણે અપદા,
 કોઈ અણા+ રહે ન કદા. ૬

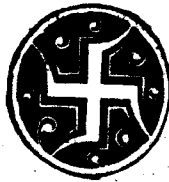

+ અરિયણુ = શત્રુ + વિરુદ્ધા = વિરોધ. ૧ ઉંણુ વેલા = ખરે
 વખતે. ૨ સાયણી = શાકિની, ઝાકણ. ૩ પ્રતિદિન સ્મરણ કરવાથી
 સ્વપ્નમાં આવી દર્શન દે છે. ૪ મણા = ખામી,

મુકુંદસાગર તમે જસ કરે યો,
 ગુણ સાચર ભર્યો તમે ગુણ ભર્યો;
 શ્રી દીનાનાથજી દયા કરો,
 શિર ઉપર હાથ દીયો સખરો. ૭

ભવિયણ જે ભાવે ભજશે,
 કારજ સિદ્ધિ આપણી કરશે;
 પુન્યાં પુત્ર વધે દુગુણ,
 કીણી પોતે કદી રહે નહિ ઉંણા. ૮

શ્રી માણીબદ્ર મનમે ધ્યાવો,
 સુખ સંપત્તિ સહુ વેગે પાવો;
 લક્ષ્મી કીર્તિ વર આપ લહે,
 શિવ કીર્તિ મુનિ એમ સુચશ કહે. ૯

દોહા.

- સરસ્વતી ભગવતી ભારતી, સુમતિ સુગતિ દાતાર;
 મુજ મુખ મંદિર તું રમે, સમય સૂઝા આધાર. ૧
- ગંગા ગંગે અતિ ગુણી, કમલા કર કમલેણુ;
 જહ તહ તુહ મુખ સોહિયેં, સમય અમિય અમિયેણુ. ૨
- કછિપિ કર કમલે કરે, ચરણે રણ ઝણકાર;
 મણિભદ્ર ગુણ ગાયવા, જનની કર્જ જુહાર. ૩

અડિઅદ્ધી છંદ

- શારદ શારદ શુભ મતિ દેવી, કવિકુલ કોટી તું મન ધરેવી;
 સમય સમય પ્રત્યેં સાર કરેવી, ગોરા ગુણ ગાઉં સમરેવી. ૪
- મણિભદ્ર વરભદ્ર વિધાતા; વરદાયક વસુધા વિખ્યાતા,
 વાર વાર વીરા વીનવીયેં, સંપત્તિ કારણ તું કવિ સ્તવીયેં. ૫
- તુજ તનુ તેજ દીવાકર દીપે, મહીયલ મહીમા તુજ નવિ છીપે;
 ત્રિભુવન રાજ તું જગ રાજે, ગોરા ગુણ ગુરૂઆ જગ ગાજે. ૬
- ચાહ કરી ચાહું તુજ સેવા, દયાવંત દીપક તું દેવા;
 સમય સુધારસ ઝીલણ હારા, ધીંગડે ધુંખડ તુજ પરિવારા. ૭
- ભયંકર ભૂતલ ભૂત નસાડે, શાકણિ ડાકણિ ફંદે પાડે;
 રંગે રજા રાસ રમાડે, ગ્રહગણ તારા કોટી ભમાડે. ૮

હાટકી છંદ

તું આપે વ્યાપે, હુર્મતિ કાપે, સંતાપે રીપુ વૃંદ,
સહિ સેવા રસીયા, નિકટા વસિયા, હરિહર ચંદ અમંદ;
તુજ તેજે હસિયો, વ્યોમે વસિયો, દિનકર રહે સંકંત,
શુભ્રવંત અનંતા, હાસ હસંતા, વલસંતા ઉલ્લસંત. ૬

મયગલ મત્તવાલા, તરલ તુખારા, રહ રાજી રાજંત,
મલપતિ ધરણી, પતિમન હરણી, ચંપક વરણી કંત;
તુમ નામેં પામેં, ભૂપ ભલેરા શિર નામેં, ઉલ્લસંત,
સુવિનિતા પુત્તા, વિપુષ્પ વદિતા, વંછિતા બલવંત. ૧૦

છંદ ચાલ

ધમધમ ધમકે ધૂધર માલા, ચંચળ ચપળ ચલાવે ચાલા;
કરિ શરમે કરવાલ કરાલા, વચરી હણુવા તું વિકરાલા. ૧૧

સઝન જય કર જય સુકમાલા, તનુ તેજેં કરી ઝાકઝમાલા.
કટી કંદોરા સોવનીયાલા, નયન કમલદલ અતિ અણિયાલા. ૧૨

હાર હિયે હીસે હે બાલા, કરૂણાવંત દયાલ મયાલા;
સુર તેંત્રીશા કોટિ સિંગાલા, તું શિરદાર તિહાં ભૂપાલા. ૧૩

કંઠ ઠવે મણિ મોતી માલા, મદ તંબોલ ભર્યા ગલ ગાલા;
મદ ભરી માલે જ્યુમત વાલે, ઠમકાવે પગ પાવડિયાલા. ૧૪

પય પરઠે પદમાસન વાલા, ધૂમત ધૂમત ધૂમતિયાલા;
જન મન મોહન મોહનીયાલા, જાપ જપે જાલી જપ માલા. ૧૫

કામિની મોહન છંદ

ચન્દ્રદેવાણુ મજિ મિજોહ જોહજો,
જોહને નામે ધરસરગ વિદોહજો;
જાસ જસજગત જન જનતી જોહજો,
મણિભદ્રોઈ સોઈસરો સોહજો. ૧૬

રૂડિલા છંદ

રાજે રાજે રે રસાલ, મુઠમઠ નવિસાલ,
કરો કરૂણા રસાલ, સતત સહી;
હુહ કરો અનિવાર, વર વચન વિચાર,
સમ સમય સંભાર, હિયેંતી અય લહી,
પુત્ર કલત્ર અપાર, જય સેવક સાધાર,
હિયો દોલત હુઆર, હિયેં હેજ ધરી;
મહિ મંડલ મંડન, ખલ ખલક ખંડન,
ભૂત ભૈરવ ભંડન, સહી સુમય હરી. ૧૭

અડિયલ છંદ

વાદ વિવાદે જે જન ધ્યાવે,
 સો નર બહુ પરે સંપદ પાવે;
 નિર્મલ નામ તમારું જપિયે,
 અશુભ કર્મમતિ તતક્ષણ જપિયે. ૧૮

હાટકી છંદ

તું રાચે નાચે, બહુ પરે માચે, જાચે તુજ જાયક;
 વિવિધાયુ દ્રવંતા, વાસવસંતા, જળ કે જિમ પાવક;
 દરબારે વસિયે, તો રે હસીયે, ઘસિયે ચંદન રંગ,
 લઈ કૂલ અમૂલા, ઘોળા પીળા, ચરચીજે તુજ અંગ. ૧૯

અડિયલ છંદ

સાહિબ તૂંહિ સદા સુખકાર, મયાકર તૂંહિ પિતાપતિ તાર;
શિવશંકર તૂંહિ સદા સાધાર, પયં પું એમ હૂં વારંવાર. ૨૦

છરપય છંદ

મણિભદ્ર સુખકરણ, સચલ સંસાર વહિતો,
 દોલત દીયે દયાલ, દૈત્ય પતિ જેણે જિત્યો;
 જયકારક જયવંત, જગતપતિ પાતક નાસે,
 તનુ તેજે જલકંત, સતત સંતતિ સુવિલાસે,
 જક્ષરાજ નરરાજ, તનય નિયુણ નિસુણો સહી,
 ગુણ ગણ ગુણતાં ગોરિયાં લાલ કુશલ લક્ષ્મી લહી. ૨૧

શ્રી માણિભદ્ર છંદ

સરસ વચન ઘો સરસ્વતિ, પૂજું ગુરુ કે પાય,
ગુણ માણિકના ગાવતાં, સેવકને સુખ થાય. ૧

માણિભદ્ર મેં પામિયો, સુરતરૂ જેહવો સ્વામિ;
રોગ શોગ દૂર હરે, નમું ચરણ શિરનામી. ૨

તું પારશ તું પોરસો, કામ કુંભ સુખકાર;
સાહિબ વરદાયી સદા, અનધાનનો આધાર. ૩

તુંહિજ ચિંતામણિ રતન, ચિંતા સેન નિવાર;
માણિક સાહિબ માહરા, દોલતના દાતાર. ૪

દેવ ઘણા દુનિયાં નમે, સુણતાં કરે સન્માન;
માણિભદ્ર મોટો મરદ, દીપે દેશ દીવાન. ૫

અડિયલ છંદ

દીપતો જગ માંહિં દીસે, પિશુન તણા દલ તું હિજ પીસે;
અષ્ટ લયથી તુંહિજ ઉગારે, નિંદા કરતાં શત્રુ નિવારે. ૬

જગ મુખ્ય દેવ મહા ઉપગારિ, ઐરાવણ જિજ્ઞુરે અસવારિ;
માણિભદ્ર મોટો મહારાજ, વાળે નિત છત્રીશેં બાજ. ૭

હેમવિમલસૂરી વરદાઇ, ક્ષેત્રપાલ ક્ષણ ખાડ્યો ખાઇ;
 ઉંણુવેલા માણિક તું ઉઠ્યો, ભૈરવને ગુરજાસું કુઠ્યો. ૮
 માનેજી માણિક વચન હમારો, થેં છોટો હું ચાકર થારો;
 માણિભદ્રજી વાચા માની, કાળો ગોરો કિદા કાની. ૯
 પાઠ ભંકત પણ વાચા પાલી, વળતી સામગરી સંભાળી;
 જાલિમ માણિક ખાહેં આલ્યો, દેશ અઢારે જદિ ઉજવાલ્યો. ૧૦
 કુમતિ રોગ કીયો નિકંદન, માણિભદ્ર તપ ગચ્છરો મંડણ;
 ધ્યન ધરે એક તારી જ્યારે, તેહના કારજ વેલાં સારે. ૧૧
 બોલ શિર રાખે દરબારે, વસુધા કીર્તિ અધિક વધારે;
 આઠમ ચૌદશ જે આરાધે, સઘળા જાપ દિવાલી સાધે. ૧૨
 શ્રી માણિભદ્ર પૂજે જે મોટો, તિસ ધરે કદિય ન આવેત્રોટો;
 ભાવેં કરી તુજને જે ભેટે, માણિક તિણુરા દાલિદ્ર મેટે. ૧૩
 ધન અખૂટ તે બહુ રૂઢિ પાવે, માણિક તતક્ષણ રોગ ગમાવે;
 સેવકને તું ખાહેં સાહે, મહિમા થાયે મહિયલ માંહે. ૧૪
 જો મુજને સેવક કરિ જાણો, તો માણિક એક વિનતી માનો;
 ફીલ ભરી દર્શન મુજને દીજે, કૃપા કરી સેવક સુખ કીજે. ૧૫

દોહા

તું વાસી ગુજરાતનો, નવ ખંડે તુજ નામ;
મગરવાડે મોટો મરદ, કવિયાં સારે કામ. ૧૬

સેવકને થે' શીખવો, હુકમ પ્રમાણ હમેસ;
જિજ્ઞ વિધ હું પૂજા કરું, સેવા દેઓ હમેસ. ૧૭

કરો અજાચી કવિયણ, માણિભદ્ર માળાપ;
દિલભરી દર્શન દીજીયે', સેવક ટાલ સંતાપ; ૧૮

મણિભદ્ર મહારાજસુ' ઉદય કરે છે અરજ;
મૂલ મંત્ર મુજને દિયો, રાખો માહરી લઝ. ૧૯

અડિયલ છંદ

વસુધામાં મારી લાજ વધારો, ન્યાત ગોત્રમે કુ જશ નિવારો;
હુઃખ દાલિદ્ર હરિજે' હરે, પુત્ર તણી વાંછા તું પુરે. ૨૦

સેનાનીને' તું સમજાવે, અવની પતિ પણુ તુમ પાય આવે;
વિદન અનંતો રાજ નિવારો, માણિભદ્ર મુજ શત્રુ નિવારો. ૨૧

સઘળા નરનારી વશ થાય, શાકિણી ડાકિણી નાસી જાય;
ભૂત પ્રેત તુમ નામે' નાસે, નાંહર ચોર કદી નવ વાસે. ૨૨

મોટા દાનવ તુંહી મરોડે, તાવ તે જરા તુંહિજ તોડે;
હરિહર દેવ ઘણાય હોયે, તિણમે' તુમ સરિસો નહિ કોય. ૨૩

ભાવે અડસઠ તીરથ ભેટો, ભાવે શ્રી માણિભદ્રને ભેટો;
 સુરપતિ માહરી અરજ સુણીજે, કવિયણુને તતક્ષણ સુખકીજે;
 ઘો વંછીત માણિક વરદાઈ, સેવકને ગહ ગદ સુહાઈ. ૨૪

કલસ

છાપય છંદ

ગુણ ગાતાં ગહ ગદ, અન્ન ધન કપડો આવે,
 ગુણ ગાતાં ગહ ગદ, પ્રગટ ઘર સંપદ પાવે;
 ગુણ ગાતાં ગહ ગદ, રાજ માન મોજ હીરાવે;
 ગુણ ગાતાં ગહ ગદ, લોક સહુ પુલ્લ દ્યાવે;
 સુખ કુશલ આસ્થા સફલ, ઉદય કુશલ એણી પરે કહે;
 ગુણ માણિકનાં ગાવતાં, લાખ લાખ રીઝ લહે. ૨૫

આરતી

(જય દેવ ! જય દેવ !) એ-રાગ.

જય જય નિધિ જય માણિક્ય દેવા !

જય માણિક્ય દેવા !

હરિહર બ્રહ્મ પુરંદર, કરતા તુજ સેવા,

જયદેવ ! જય દેવ ! ૧

તું વીરાધિવીર, તું વંછિત દાતા,

તું વંછિત દાતા,

માત પિતા સહોદર સ્વામી,

છો પ્રભુ જગત્રાતા.-જયદેવ. ૨

હરિ કરિ બંધન ઝડ્ઝી, ક્ષિપર અરિ અનલા,

ક્ષિપર અરિ અનલા;

એ તુજ નામે નાસે, સાતે ભય સખળા. જયદેવ ૩

હાક ત્રિશૂલ કૂલમાલા, પાશાંકુશ છાજે,

પાશાંકુશ છાજે;

એક કર દાનવ મસ્તક, એમ પદ ભુજ રાજે. જયદેવ ૪

તું ભૈરવ તું કિન્નર, તું જગ મહા દીવો,

તું જગ મહા દીવો;

કામ કલ્પતરુ ધેનુ, તું પ્રભુ ચિરંજીવો. જય દેવ ૫

તપ ગચ્છ પતિ સૂરિ, ધ્યાવે તુજ ધ્યાનં,
 ધ્યાવે તુજ ધ્યાનં,
 માણિભદ્ર ભદ્રંકર, આશા વિશ્રામં. જય દેવ. ૬
 સંવત્ અઠાર સેં પાંસઠ, શ્રી માધવ માસ,
 શ્રી માધવ માસ,
 દીપ વિજય કવિરાયની, પૂરે સહુ આશ.
 જય દેવ. ૭

